

Uloga romaničke umjetnosti u formiranju katalonskoga nacionalnog identiteta na primjeru Vall de Boía

Sesar, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:197879>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-24**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Dvopredmetni diplomski studij povijesti umjetnosti (opći smjer)

Dora Sesar

Uloga romaničke umjetnosti u formiranju katalonskoga nacionalnog identiteta na primjeru Vall de Boía

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Dvopredmetni diplomski studij povijesti umjetnosti (opći smjer)

Uloga romaničke umjetnosti u formiranju katalonskoga
nacionalnog identiteta na primjeru Vall de Boía

Diplomski rad

Studentica:

Dora Sesar

Mentor:

doc. dr. sc. Ivan Josipović

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Dora Sesar**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Uloga romaničke umjetnosti u formiranju katalonskoga nacionalnog identiteta na primjeru Vall de Boia** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 5. rujna 2020. godine.

Sadržaj

1. Uvod	7
2. Pregled literature	10
3. Ciljevi	12
4. Povijest romanike u Vall de Boú	13
5. Karakteristike romanike u Vall de Boú.....	16
5.1. Arhitektura.....	16
5.2. Slikarstvo	17
5.3. Skulptura.....	18
6. Kratak pregled crkvi.....	20
6.1. Sv. Klement u Taüllu	20
6.2. Sv. Marija u Taüllu	22
6.3. Sv. Ivan u Boú	23
6.4. Sv. Eulalija u Erill la Vallu	24
6.5. Sv. Feliks u Barrueri	24
6.6. Sv. Marija u Cardetu	24
6.7. Crkva Uznesenja u Cólлу.....	25
6.8. Crkva Rođenja Marijina u Durru	26
6.9. Sv. Kvirk u Durru	26
6.10. Crkve izvan UNESCO-va popisa Svjetske baštine	27
6.10.1. Sv. Martin u Taüllu.....	27
6.10.2. Sv. Kvirk u Pla de l’Ermita	27
6.10.3. Sv. Lovro u Saraísu	27
6.10.4. Sv. Salvador u Barrueri.....	28

6.10.5. Sv. Petar u Boíu.....	28
6.10.6. Sv. Kristofor u Erill la Vallu	28
7. Prvi posjeti privučeni pirinejskom kulturnom baštinom.....	29
8. Arheološko-pravna misija na granici s Aragonom	30
9. Skidanje i prijenos freski u Barcleonu	32
10. Zašto baš romanika?	34
11. Zaključak.....	36
12. Literatura.....	39
13. Likovni prilozi.....	43

Sažetak

Katalonija je autonomna regija u Španjolskoj koja već stoljećima ima naklonost prema osamostaljenju. Na tom području obitavali su brojni narodi: Rimljani, Vizigoti, Mauri, Franci. Nakon prekida veza s Francima, samostalne katalonske grofovije su jačale, međutim ubrzo je došlo do ujedinjenja s krunom Aragona, a nešto kasnije i s Kastiljom, kada su više-manje stvorene granice današnje Španjolske. Katalonski je narod već od tzv. Rata žetelaca u 17. stoljeću težio odcjepljenju, a u 19. stoljeću ta se želja počela još više isticati, pa je započela renesansa katalonske kulture i potraga za vlastitim nacionalnim identitetom.

U tom je kontekstu romanička umjetnost imala vrlo važnu ulogu s obzirom da je Katalonija jedna od najbogatijih regija u svijetu što se tiče romaničkih spomenika. Danas je sačuvano preko 2 500 romaničkih crkvi te brojni fragmenti freski, antependija i skulpture. Unutar tog ogromnoga umjetničkog bogatstva, ovaj se rad uže bavi s Vall de Boíom, malom dolinom bogatom kulturnom baštinom. Donosi se pregled crkvi, slikarstva i skulpture u toj dolini, a obrađuju se i prvi posjeti tom području koju su ipak prvenstveno bili koncentrirani na prirodna bogatstva.

Gradnja željeznice u 19. stoljeću u ovu je, prije praktički nedostupnu dolinu dovela veći broj posjetitelja koji su se počeli zanimati i za umjetničku baštinu Vall de Boía, ali tek početkom 20. stoljeća dolazi do potpunog otkrića katalonske romanike, zahvaljujući arheološko-pravnoj misiji koju je organizirao Institut za katalonske studije s ciljem izrade inventara svih kulturnih dobara te gradnje katalonske države i nacionalnog identiteta. Cilj je uspješno ostvaren, međutim zanimanje kolekcionara dovelo je u opasnost taj novootkriveni simbol katalonske nacije, zbog čega je uslijedio dugotrajan proces skidanja freski iz crkvi te njihovo prenošenje u Barcelonu, u današnji Nacionalni muzej katalonske umjetnosti (katalonski: *Museu Nacional d'Art de Catalunya*; skraćeno: MNAC).

Na kraju, ovaj rad ima za cilj odgovoriti na pitanje zašto u Kataloniji postoji tako velika emocionalna naklonost baš romaničkoj umjetnosti koja u usporedbi s kasnijim stilskim razdobljima ipak nije donijela toliko značajne stilske inovacije.

Ključne riječi: romanika, Vall de Boí, nacionalni identiteti, katalonski nacionalizam

*Zašto je Bog u beskrajnu toliku ljepotu stavio?
Zašto je toranj koji ljubi nebo oblacima nadvio?*¹

¹ J. VERDAGUER, 1886., spjev 4., stih 230.

1. Uvod

Katalonija, danas autonomna regija u Španjolskoj, već stoljećima teži svojoj samostalnosti i potraži za vlastitim nacionalnim identitetom, kako političkim, tako i umjetničkim. Na današnjem prostoru Katalonije boravili su razni narodi i kulture, sve od Rimljana, pa do Vizigota u 5. stoljeću. Godine 712. došli su Mauri, a krajem 8. stoljeća i Karlo Veliki, koji je ove prostore uključio u svoju Španjolsku marku (*Marca hispanica*), područje koje je služilo za obranu Franačkog Carstva od Maura, koji su se Pirinejskim poluotokom svaki puta sve više približavali sjeveru.² Tijekom 9. stoljeća Španjolska marka se sastojala od brojnih malih grofovija, a značajan je bio grof Ripolla, Guifré el Pilós, odnosno Guifré ili Wilfred Dlakavi. Ženidbama i nasljedstvima uspio je ujediniti nekoliko grofovija, a s obzirom na svoje uspjehe u borbi s Maurima od franačkog je cara za nagradu dobivao i razne posjede na području današnje Katalonije, te ga je Karlo Ćelavi proglasio i grofom Barcelone. Wilfred Ćelavi i danas se smatra ocem katalonske nacije, a legenda kaže da je 897. godine poginuo u bitci protiv Maura, nakon čega je Karlo Ćelavi zario prste u njegovu krv te je zatim na svom zlatnom štitu zacrtao četiri crvene linije, tj. četiri rijeke krvi, pa je kasnije katalonska zastava nastala po uzoru na ovaj događaj.³

Prve želje za separatizmom nalazimo već u 10. stoljeću, za vrijeme maurskih osvajanja po Kataloniji,⁴ kada je grof Borrell 988. godine prekinuo sve veze s ostacima nekadašnjega Franačkog Carstva, s obzirom da ih nisu mogli obraniti od ovih napada. Ta se godina simbolično smatra godinom nastanka katalonske nacije.⁵ U 12. stoljeću u velikoj je mjeri došlo do osamostaljenja ovog područja, a Barcelona je postala najmoćnija grofovija. Važan se trenutak zbio 1137. godine kada se Ramon Berenguer, grof Barcelone, zaručio s aragonskom kraljicom, a s kojom se onda i vjenčao 1150. godine. U to se vrijeme tadašnja Katalonija već proširila na Balearske otoke te na područje južne Francuske. Sredinom 12. stoljeća osvojili su Valenciju, pa su tako Katalonija, Aragon i Valencija bila tri zasebna kraljevstva, svako sa svojom autonomijom, međutim ujedinjeni pod imenom Kraljevstvo Aragon, koje se tijekom 13. stoljeća proširilo i po Mediteranu, tj. na Siciliju i Sardiniju.⁶

² <https://www.britannica.com/place/Catalonia> (datum pristupa: 20. 3. 2020.).

³ M. EAUDE, 2008, 33.

⁴ M. EAUDE, 2008, 33.

⁵ M. CASTELLS, 2002., 52

⁶ A. SMITH, 2004., 9.

Vjenčanjem Fernanda II. Aragonskog i Isabele I. Kastiljske 1479. godine, koji su poznati pod imenom *Reyes Católicos* (Katolički kraljevi) došlo je do ujedinjenja Aragona i Kastilje, a teritorij koji je ovim ujedinjenjem dobiven sličan je onome koji tvori područje današnje Kraljevine Španjolske, a razlog ujedinjenja bio je lakša borba protiv Maura.⁷ Taj cilj je i ostvaren 1492. godine kada su Katolički kraljevi oslobodili Granadu, posljednju maursku prijestolnicu na Pirinejskom poluotoku.⁸

U 17. stoljeću došlo je do prvih pobuna Katalonaca jer su smatrali da su u tom ujedinjenom kraljevstvu bili marginalizirani, a u to su vrijeme već Kataloniju oslovljavali *pàtria* (domovina). Tako je protiv španjolske prijestolnice započet rat, danas poznat kao *La Guerra dels Segadors* (Rat žetelaca),⁹ koji je činilo više ustanaka seljaka između 1640. i 1652. godine.¹⁰ Tada je prvi puta proglašena nezavisnost Katalonije od Španjolske, međutim opet su potpali pod njezinu vlast 1652. godine. Taj je rat bio prvi iskaz borbe za nezavisnost u obliku prisutnom i dan danas. Čak i današnja himna Katalonije, *Els Segadors*, potječe iz tog vremena.¹¹

Krajem 18. stoljeća javio se velik broj učenjaka koji su se posvetili izučavanju političke, književne i ekonomske povijesti Katalonije s ciljem pronalaska katalonskog kulturnog identiteta.¹² Početak 19. stoljeća donio je sve veću važnost potrage za kulturnim identitetom i početak razdoblja koje se naziva *la renaixença*, tj. renesansa katalonske kulture i jezika, čijim se službenim datumom početka smatra 1833. godina kada je Carles Aribau objavio svoju *Oda a la Pàtria* (Oda domovini). Tijekom 19. stoljeća oživljava se katalonski jezik, zatim književnost i umjetnost, ali i arhitektura, preciznije rečeno stil poznat kao *el modernisme*.¹³ Počinje i potraga za vlastitim identitetom, za nečim što će Kataloniju razlikovati od svih drugih naroda, dakle potraga za autentičnim umjetničkim stilom. Taj je stil upravo pronađen u romaničkim crkvicama zabačenim u nedostupnim pirinejskim područjima, gdje su bile sigurne od maurskih napada. Postavlja se pitanje, međutim, odakle dolazi takva naklonost baš romanici, kada postoje velika, pa čak i veća umjetnička postignuća u kasnijim

⁷ A. SMITH, 2004., 9.

⁸ https://historia.nationalgeographic.com.es/a/conquista-granada-por-reyes-catolicos_6778 (datum pri-stupa: 12. 5. 2020.).

⁹ A. SMITH, 2004., 12.

¹⁰ <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0061614.xml> (datum pristupa: 12. 5. 2020.).

¹¹ A. SMITH, 2004., 14.

¹² A. BALCELLS, 1996., 25.

¹³ L. DESFOR EDLES, 1999., 317-318.

razdobljima, kao što su na primjer ona koja je donijela gotika. Što je učinilo da baš romanika postane simbol katalonskog nacionalnog identiteta, što je doprinijelo tome da se svi dive tim malim skrivenim crkvama, pa čak i neki od najvećih arhitekata, umjetnika i književnika svoga vremena, poput Josepa Puiga i Cadafalcha, Lluísa Domenecha i Montanera, Pabla Picassa, Andréa Bretona, Francisa Picabie i drugih?¹⁴

¹⁴ M. CASTEÑEIRAS GONZÁLEZ - J. CAMPS I SORIA, 2009., 21.

2. Pregled literature

Romaničke crkve u Pirinejima sve do 19. stoljeća bile su praktički zaboravljene. Pristup zabačenim selima bio je otežan sve do uspostave željezničke pruge 1848. godine,¹⁵ pa su prvi posjetitelji danima pješaćili planinskim putevima u vrlo teškim uvjetima kako bi stigli do svoga cilja. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća Pirineje su istraživali sudionici prvih izletničkih skupina, čiji je cilj bio otkrivanje katalonskih prirodnih i kulturnih dobara, a njihova želja bila je stvaranje kulta domovine, tj. uspostava katalonskoga nacionalnog identiteta, posebnoga među svim drugima.¹⁶ Upravo su oni uveli katalonsku romaničku baštinu u povijesnoumjetnička istraživanja, a pitanje povratka romaničkoj umjetnosti upravo u trenutku potrage za kulturnim identitetom u *la renaixençi* zanimljivo je i danas.

Što se tiče općenitog pregleda romaničke umjetnosti u Kataloniji, a posebno u Vall de Boí, za ovaj je rad prvenstveno poslužila knjiga *El romànic català*, autorâ Francesce Espaňol Bertrán i Joaquina Yarze Luacesa, u kojoj oni vrlo detaljno govore o povijesti katalonske romaničke umjetnosti, o otkriću romaničkih freski skrivenih iza gotičkih i baroknih oltara te o njihovu spašavanju i premještanju u Barcelonu. Od velikog je značenja prilikom iščitavanja literature bila i knjiga *Sobre pintura romànica catalana* Montserrat Roig i Paretas, gdje autorica iznosi opširan opis čitavog procesa spašavanja freski, od same pripreme, pa do njihovog premiještanja u Barcelonu. Nadalje, važnu ulogu u nastanku ovog rada ima i Montserrat Pagès koja u svojim člancima također donosi općenit pregled romaničke umjetnosti, a zanimljiv je njezin članak *Josep Gudiol i Cunill i la pintura romànica* s kojim nas vodi kroz otkrivanje zaboravljenih romaničkih freski uz pomoć zapisanih doživljaja Gudiola i Cunilla, jedne od najvažnijih figura u prvim pirinejskim misijama. Knjiga *La Vall de Boí*, napisana u suradnji autorica Laie Coma Quintane, Caroline Martín Piňol i Tànie Martínez Gil, svojevrsan je vodič kroz arhitekturu ove doline, u kojem su obrađene brojne teme, sve od povijesti, pa do stila, ikonografije i simbolike, a sadrži i zanimljiv fotografski materijal, pa se za nju može reći da je po svemu knjiga namijenjena široj publici. Slična je i knjiga *Romànic a la Vall de Boí*, nastala u suradnji Rosarie Fontova i Marie Carme Polo. *El romànic a les col·leccions del MNAC*, djelo Manuela Castiňeirasa Gonzáleza i Jordija Campsa i Sorie, monografija je koja obuhvaća sva romanička djela koja se danas nalaze u prostorijama Nacionalnog muzeja katalonske umjetnosti (dalje MNAC) u Barceloni. Na kraju, kratke ali dobre i svima namijenjene opise arhitekture, slikarstva i skulpture u Vall de Boí možemo

¹⁵ F. ESPAÑOL BERTRÁN, 2012., 16.

¹⁶ T.-M. SALA, 2015., 371.

pronaći i na web stranicama Centra za romaničku umjetnost u Vall de Boí, na službenoj web stranici Vall de Boía te na stranici MNAC-a, koja nam ujedno nudi i reprodukcije djela visoke kvalitete, ali i fotografije iz arhiva koje su zabilježene pri otkriću tih kulturnih dobara početkom 20. stoljeća.

U istraživanju prijenosa freski u Barcelonu uvelike je pomogao članak Christine Giannini *Dalt d'una mula*, koji detaljno opisuje čitav proces spašavanja freski. Istu je temu obradila i María Pilar García Cuetos u članku *¿Un patrimonio compartido? El románico de la Vall de Boí y la cuestión de las pinturas murales exiliadas*.

Neki autori, kao što su Joan Requesens i Teresa M. Sala u svojim člancima povezuju neke od najvećih katalonskih književnika s pirinejskim krajolicima i arhitektonskim ostvarenjima u kojima su, izgleda, i oni našli inspiraciju.

Na posljertku, za ovaj su rad iščitani i radovi koji se поближе bave samim političkim pitanjima, a povijesnu pozadinu, kako kulturnu tako i političku, u svojim radovima donose Michael Eade, Albert Balcells, Laura Desfor Edles, Manuel Castells i Angel Smith, a od posebne je važnosti u ovom dijelu istraživanja bio Ramón Grau i Fernández, točnije njegov članak *La formació nacional de Catalunya i l'art romànic. El mirall de totes les ortodòxies*, u kojemu objašnjava zašto je baš romanika izabrana kao simbol katalonskoga nacionalnog identiteta, a svoje tvrdnje potkrepljuje citatima važnih figura iz katalonske povijesti, kao što su Valentí Almirall i Enric Prat de la Ribera. Temeljno djelo za ovu problematiku bez sumnje je i knjiga *Protiv romanike? Esej o pronađenoj prošlosti* Xaviera Barrala i Alteta, u kojoj autor ruši velik broj davno postavljenih mitova o povijesti umjetnosti, te direktno postavlja pitanje: zašto baš romanika?

3. Ciljevi

Velik je broj autora koji su se bavili romaničkom umjetnošću u Pirinejima, međutim mal je broj djela posvećen isključivo poveznici ovih malih, do prije dva stoljeća praktički skrivenih crkvi s formiranjem katalonskog nacionalnog identiteta. Ta poveznica većinom zauzima tek par stranica unutar knjiga, a rijetki su radovi koji se bave konkretno tom tematikom. Stoga je cilj ovoga diplomskog rada skupiti na jednom mjestu što je više moguće informacija o ulozi romaničke umjetnosti unutar katalonske potrage za nacionalnim kulturnim identitetom.

U poglavljima koja slijede bit će pokušano čitatelja uvesti općenito u svijet katalonske romaničke umjetnosti, u njezinu povijest, nastanak i utjecaje, a zatim će ukratko biti opisane crkve iz Vall de Boia koje se danas nalaze na UNESCO-voj listi svjetske baštine te freske i skulpture koje potječu iz njihove unutrašnjosti. Bit će govora, naravno, i o *la renaixençi*, a zatim i o misijama s početka 20. stoljeća koje su za cilj imale otkrivanje katalonske kulturne baštine te stvaranje posebnoga nacionalnog identiteta. Zatim ću objasniti i proces spašavanja freski, njihov prijenos u Barcelonu, probleme koji su tamo bili iskrsnuli te na njihov konačan postav na zidove MNAC-a gdje se i danas nalaze. Na kraju, ovaj rad pokušat će odgovoriti na pitanje zašto baš male romaničke crkvice imaju toliko značaj za katalonski narod, a ne na primjer gotičke katedrale koje su u umjetničkom razvoju donijele značajne tehničke inovacije u arhitekturi.

4. Povijest romanike u Vall de Boíu

Tijekom 11. i 12. stoljeća na području današnje Katalonije javio se novi umjetnički stil – romanika. Danas Katalonija predstavlja jedno od najbogatijih područja što se tiče romaničke umjetnosti, a do naših je dana sačuvano čak oko 2 500 crkvi, iako ih je nekad bilo i puno više.¹⁷

Vrlo zanimljiv prostor za proučavanje romanike kako u Kataloniji, tako i u čitavoj Europi, definitivno predstavlja Vall de Boí, dolina skrivena u Pirinejima, u okrugu Alta Ribagorça. Dolina zapravo obuhvaća mal teritorij od samo 219,5 km²,¹⁸ a čini je tek osam sela: Taüll, Boí, Erill la Vall, Barruera, Durro, Cardet, Còll i Pla de l'Ermita. Còll, prvo selo na ulazu u dolinu, od Taüllu dijeli samo 15 kilometara,¹⁹ a u romanici je svako selo imalo svoju crkvu i kapelu, što još uvijek začuđuje povjesničare umjetnosti, jer nije uobičajeno da se toliki broj crkvi podigne na tako malom području (sl. 1). Osim toga, ta je dolina predmet čuđenja i iz razloga što je zbog svoje lokacije u Pirinejima uvijek bila nedostupna i odijeljena, a naročito tijekom srednjeg vijeka, ali su u njoj ipak postignuta neka od najvećih postignuća romaničke arhitekture i slikarstva uopće.²⁰

Kako bismo dobili odgovor na ova pitanja, potrebno je da se vratimo u povijest, te zamislimo današnje prostore Katalonije tijekom 11. i 12. stoljeća, kada su bili podijeljeni na brojne grofovije, a Vall de Boí je bila jedna od njih. Tom dolinom gospodarila je obitelj Erill,²¹ koja je, naime, sudjelovala u brojnim borbama tijekom rekonkviste na strani kralja Alfonsa I., kojem su uvelike pomogli u suzbijanju maurske invazije. Kao zahvalu za vjernost i borbu, kralj im je udijelio brojne blagodati koje su se velikim dijelom sastojale od novca, pa su s njim mogli financirati gradnju i dekoraciju svih crkvi u dolini, a vjerovali su da im se na taj način osiguravao spas duše nakon ovozemaljskog života.²² Ista je stvar, vjerovalo se, bila osigurana i za graditelje koji su radili na podizanju tih građevina, a čak se i godišnjica njihove smrti kasnije posebno obilježavala i slavila.²³

U razdoblju romanike Pirineji su bili vrlo pogodno mjesto za izgradnju crkvi, s obzirom da su tamo bile sigurne od maurskih napada, a gradile su se najčešće na samom ulazu

¹⁷ R. FONTOVA - M. C. POLO, 1999., 14.

¹⁸ R. FONTOVA - M. C. POLO, 1999., 14.

¹⁹ G. ALCALDE - C. CASTELLÀ - A. ROJAS, 2010., 179.

²⁰ R. FONTOVA - M. C. POLO, 1999., 17.

²¹ R. FONTOVA - M. C. POLO, 1999., 17.

²² L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 32-37.

²³ F. ESPAÑOL BERTRÁN - J. YARZA LUACES, 2007., 42.

u selo, kako bi posjetitelju odmah ukazale na moć gospodara određenog teritorija. Važno je napomenuti i da te crkve nisu služile samo kao sakralni prostori, već su na neki način bile i utvrde, tj. njihovi su zvonici služili za komunikaciju između sela te za kontrolu ulaza u dolinu, a na taj način i za moguću obranu.²⁴

Taüll je najzanimljivije selo u dolini iz razloga što je u srednjem vijeku imalo tri crkve, i to sve tri u neposrednoj blizini: Sv. Klementa, Sv. Mariju i Sv. Martina (danas je sačuvan samo dio apside ove crkve).²⁵ Moguće je da su članovi obitelji Erill htjeli biti pokopani u crkvi Sv. Klementa, pa je zbog toga ona tako bogato dekorirana, kako u arhitektonskom, tako i u slikarskom i skulptorskom pogledu, a možda upravo iz tog razloga ima i najviši zvonik u dolini.²⁶ S druge strane, postoje i teorije da je obitelj Erill u Taüllu imala u planu izgraditi i samostanski kompleks, što izgleda, na kraju nije uspjela ostvariti.²⁷

Najzanimljiviji aspekt ove doline, a koji najviše privlači istraživače, ali i posjetitelje iz raznih dijelova svijeta, freske su koje su prekrivale zidove njezinih crkvi, a danas se nalaze u MNAC-u u Barceloni. Iako su se u ugovorima nerijetko čuvale informacije o graditeljima i majstorima, o slikarima u Vall de Boí ipak nemamo nikakve zapise, pa su oni dobili imena po crkvama u kojima su radili, ili po scenama čiji su autori, pa tako da na primjer imamo Majstora iz Sv. Marije, Majstora iz Taüllu i Majstora Posljednjeg Suda.²⁸

Freske koje su vjerojatno prekrivale čitav interijer crkvi, ali i njihove vanjske zidove, bile su od velikog značaja stanovnicima tih malih pirinejskih sela jer su funkcionirale kao svojevrsna *Biblia pauperum*, tj. imale su ulogu prenositelja poruka iz Biblije nepismenim vjernicima. S vremenom su ostale skrivene i zaboravljene iza novih gotičkih, a kasnije i baroknih oltara, pa su ponovno otkrivene tek 1907. godine tijekom *Arheološko-pravne misije na granici s Aragonom* koju je organizirao Institut za katalonske studije.²⁹ S njihovim otkrićem domaći i strani kolekcionari počeli su se zanimati za njihovu kupnju, a poseban strah predstavljali su ovi drugi, jer su neke freske, npr. one iz crkve Sv. Marije u Muru, prodane strancima, pa se i danas nalaze u Muzeju lijepih umjetnosti u Bostonu.³⁰

²⁴ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 12, 22-25, 84.

²⁵ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 12, 22-25, 84.

²⁶ M. ROIG I PARETAS, 2005., 152.

²⁷ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 84.

²⁸ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 27, 70.

²⁹ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 27, 70.

³⁰ M. CASTEÑEIRAS GONZÁLEZ - J. CAMPS I SORIA, 2009., 21, 27.

Kako bi se ostale freske spasile i zadržale unutar granica Katalonije počeo je proces njihovog skidanja i premještanja u Barcelonu koji je trajao od 1919. pa sve do 1923. godine, pod vodstvom talijanskog restauratora Franca Steffanonija i njegovih suradnika. Nakon mukotrpnog puta do Barcelone, freske su prvo smještene u Muzej umjetnosti i arheologije Ciutadelle, a kasnije su svoje mjesto pronašle na zidovima Nacionalne palače Montjuïc, gdje se nalaze i danas, u sadašnjem MNAC-u.³¹

Važnost romaničke baštine u Vall de Boí jasna je i iz činjenice da ih je Vlada Katalonije 1992. godine proglasila kulturnim dobrom, a 2000. godine UNESCO je na svoju listu Svjetske baštine uključio osam crkvi i jednu kapelu iz ove doline.³²

³¹ M. CASTEÑEIRAS GONZÁLEZ - J. CAMPS I SORIA, 2009., 21, 27.

³² L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 7.

5. Karakteristike romanike u Vall de Boíu

U sljedećim potpoglavljima bit će govora o stilskim odrednicama te o stranim utjecajima na djela arhitekture, slikarstva i skulpture u Vall de Boíu. Također, vidjet ćemo i da se između slikarstva i skulpture često mogu naći poveznice, što ukazuje na postojanje programa koji su slijedili svi umjetnici u dolini bez obzira na medij.

5.1. Arhitektura

Kao što je već rečeno, Vall de Boí jedan je od najbogatijih teritorija kada govorimo o romaničkoj arhitekturi, ne samo u Kataloniji, već i u čitavoj Europi. Na tom malom, do nedavno praktički nedostupnom prostoru, odijeljenom od svih drugih umjetničkih centara, izgrađen je za ovako mal prostor velik broj crkvi, koje su unatoč svojoj izolaciji jedna od najvažnijih ostvarenja katalonske arhitekture uopće, a danas su i simbol katalonske kulture i identiteta.

U Vall de Boí tijekom romanike odvila su se dva važna graditeljska razdoblja: prvo u 11., te drugo u 12. stoljeću. Zanimljiv je primjer crkva Sv. Feliksa u selu Barruera, na čijim apsidama možemo uočiti te dvije faze gradnje, jednu kraj druge, a samim time i jasno utvrditi njihove međusobne razlike. Naime, glavna apsida potječe iz 11. stoljeća i ukrašena je slijepim arkadama i lezenama, a građena je od nepravilnih kamenih blokova. Uz nju je apsida iz 12. stoljeća, koju čine pravilni kameni blokovi, te je oslobođena od bilo kakve dekoracije (sl. 2).³³

Kako god, većina crkvi izgrađena je pod lombardskim utjecajem, a sve imaju zajedničke karakteristike. Radi se, naime, o sakralnim građevinama dvoranskog tipa s jednim ili tri broda te s otvorenim drvenim krovom ili pak poluvaljkastim svodom, a skulpturalni ukras većinom se nalazi na apsidama,³⁴ te pokazuje direktan lombardski utjecaj, a najbolji primjer su apside crkve Sv. Klementa u Taüllu.

Izuzetak je crkva Uznesenja u selu Còllu, u kojoj se skulptorski ukras može pronaći i na pročelju, ali o tome ću detaljnije govoriti u jednom od sljedećih poglavlja.

Za ove su crkve karakteristični i njihovi visoki, elegantni lombardski zvonici, iako postoje izuzeci, kao na primjer u slučaju crkve Sv. Marije u Cardetu koja ima zvonik na preslicu.

³³ <http://www.centreromanic.com/en/church/sant-feliu-de-barruera> (datum pristupa: 11. 5. 2020.).

³⁴ G. ALCALDE - C. CASTELLÀ - A. ROJAS, 2010., 180.

Isti je slučaj i u crkvi Sv. Kvirka u Durru, a radi se o kasnijim baroknim intervencijama, koje će biti česte i u ostalim crkvama u dolini, pa su tako pokazatelji promjene ukusa i dogradnji, koje danas zajedno čine arhitektonske sklopove ovih, prvenstveno, romaničkih crkvi.

5.2. Slikarstvo

*Tko god ima ikakvog pojma o slikarstvu može odmah prepoznati naše freske po «energičnim» potezima i izljevu osjećaja. Ovakav se stil ne može pronaći ni na kastiljskim, ni na francuskim, ni na talijanskim freskama.*³⁵ Pijoan je u ovoj izjavi zaista imao pravo! Freske koje su ukrašavale zidove romaničkih crkvi u Vall de Boú imaju posebnu snagu, a radile su se na svježe ožbukanom zidu, pa su slikari svoje poteze morali povlačiti velikom brzinom. Ovim zidovima dominiraju jarke boje, a najčešće su crvena, plava i zlatna.³⁶ Na ovim freskama ne postoji perspektiva, monumentalne su figure postavljene na pozadine sklopljene od ploha boja. Figure su najčešće postavljene u frontalnom položaju te su statične. Iako na njihovim licima nema ekspresije, ona je postignuta čitavom kompozicijom oko njih, koja je zaslužna da se posjetitelju čini kao da se na zidovima ti likovi kreću. Njihove su glave i prsti vrlo izduženi, što naglašava snagu gesti, a obučeni su u bogate haljine, jarkih su boja i često ukrašene draguljima.³⁷

Jednako kao i u arhitekturi, i u slikarstvu su tijekom romanike u ovoj dolini primjetne dvije važne faze. Prva je započela oko 1100. godine, a u tom su razdoblju izrađene freske u crkvi Sv. Ivana u selu Boú. Druga faza odvila se nedugo kasnije, oko 1123. godine, kada su posvećene crkve Sv. Klementa i Sv. Marije u Taüllu, a koje su remek-djela katalonske romaničke umjetnosti.³⁸

Što se tiče utjecaja, možemo uočiti tri glavne struje. Prva je slikarstvo ranobizantskog doba, čiji se utjecaj vidi prvenstveno u bogatoj dekoraciji, npr. na bogato ukrašenim haljinama kakve su često nosili i bizantski carevi i carice na mozaicima. Ranobizantski se utjecaj možda najbolje očitava na Bogorodičinu tronu u glavnoj apsidi Sv. Marije u Taüllu.³⁹ Drugi važan utjecaj na katalonsko romaničko slikarstvo imala je Italija. Ovaj se utjecaj povezuje s grurovskom reformom s kraja 11. stoljeća koja je donijela odrednice o tome kakva treba biti

³⁵ J. PIJOAN, 1963., 87.

³⁶ M. EAUDE, 2008., 36.

³⁷ E. KLUCKERT, 1997., 387-388.

³⁸ M. PAGÈS, 2013., 161.

³⁹ E. KLUCKERT, 1997., 388.

umjetnost. Motivi koji se povezuju s talijanskom umjetnošću su zastori s dna apsida, a oni simboliziraju zemaljsku sferu.⁴⁰ Treći važan utjecaj je francusko slikarstvo, i to posebno ono iz regije Languedoc, odakle je vjerojatno preuzet jak kolorit, energičan crtež te trodimenzionalan aspekt koji je postignut sjenčenjem, vidljiv na haljinama, npr. u apsidama Sv. Klementa i Sv. Marije.⁴¹

Dakako, ne smije se zaboraviti ni slikarstvo na drvu, odnosno antependiji izrađeni u Vall de Boí, koji se danas također čuvaju u MNAC-u, a dijele jednake karakteristike sa zidnim slikarstvom koje je ipak privuklo najviše pozornosti. Na kraju treba još jednom napomenuti da su zidovi tih crkvi bili potpuno obojani, a masivni romanički zidovi s uskim prozorima unutra nisu propuštali veliku količinu danje svjetlosti, pa su vjernici lica tih monumentalnih likova osvjetljivali samo svjetlom svijetla.⁴² Svetci, anđeli, Djevica i Pantokrator unutar ove tame izgledali su stvarno, svojim gestama i pokretima vjernicima su prenosili svoje poruke i poduke. Srednjovjekovni su vjernici ulazeći u crkvu, na neki način, ulazili u nebo, tj. nebo unutar crkve.⁴³

5.3. Skulptura

Skulpture sačuvane u dolini dijele slične karakteristike sa slikarstvom. Također se radi o izduženim figurama s izduženim licima i prstima. Njihova su tijela stilizirana, a nabori, rebra i kosa naglašeni su im linijama. Skulpture su također bile obojane jarkim bojama, međutim danas su se od kolorita sačuvali samo skromni ostaci.

Zanimljiva su dva elementa koja se pojavljuju na skulpturi, ali i u slikarstvu, na kojima možemo proučiti koliko su zapravo ova dva umjetnička medija u toj dolini bila povezana. Prvi element su rebra, koja su u svakom prikazu vrlo naglašena (**sl. 3 i sl. 4**), a takva je izvedba tih dijelova tijela karakteristična baš za Vall de Boí, ali i za neke obližnje lokalitete u Kataloniji. Drugi element koji je također zanimljiv je *maphorion*, tj. Marijin veo, koji je i na slikarskim i na skulptorskim prikazima u dolini jednako izveden, što znači da je kruškolikog oblika i da obavija čitavu Bogorodičinu glavu (**sl. 5-6**).

Ovakva sličnost u slikarstvu i skulpturi može se objasniti vjerojatnim postojanjem nekoga iluminiranog rukopisa na koji su se umjetnici oslanjali i koji su vjerno slijedili

⁴⁰ M. CASTEÑEIRAS GONZÁLEZ - J. CAMPS I SORIA, 2009., 14, 32.

⁴¹ J. DODDS, 1993., 194-195.

⁴² R. FONTOVA - M. C. POLO, 1999., 22.

⁴³ D. SESAR, 2019., 85.

prilikom izrade freske ili skulpture. Međutim, moguće je da je postojao i neki „viši“ autoritet koji je odredio ikonografski i stilski program, a zbog kojega su navedene sličnosti prisutne u svim medijima.⁴⁴

⁴⁴ <https://blog.museunacional.cat/equivalencies-entre-lescultura-i-la-pintura-romaniques-exemples-de-la-vall-de-boi/> (datum pristupa: 14. 5. 2020.).

6. Kratak pregled crkvi

U ovom pregledu bit će donesen kratak opis crkvi u dolini, kao i pregled slikarstva i skulpture sačuvanih do naših dana. Kada je UNESCO na svoju listu Svjetske baštine uključio osam crkvi i jednu kapelu iz Vall de Boía, ostale su pale u zaborav. Radi se o Sv. Kviriku u Pla de l'Ermita, Sv. Martinu u Taüllu, Sv. Salvadoru u Barrueri, Sv. Lovri u napuštenom selu Saraís, Sv. Petru u Boú i Sv. Kristoforu u Erill la Vallu. Navedene se građevine ne spominju u iščitanoj literaturi, a zaboravljene su i na stranicama i prospektima Centra za romaniku u Vall de Boú, koji je izgrađen u Erill la Vallu netom nakon proglašenja UNESCO-ve zaštite, s ciljem promoviranja i informiranja o romaničkoj umjetnosti u dolini. Njima će na kraju ovog pregleda biti posvećeno posebno poglavlje.

6.1. Sv. Klement u Taüllu

Ovaj kratki obilazak crkvi započet ćemo sa Sv. Klementom (sl. 7), crkvom koja se nalazi na samom ulazu u selo Taüll. Sv. Klement postao je najpoznatiji simbol Vall de Boía, a crkvu je posvetio Ramon Guillem, biskup iz Roda-Barbastra, 10. prosinca 1123. godine, što saznajemo iz naslikanog natpisa s jednog od stupova (sl. 8).⁴⁵ Crkva je većim dijelom izgrađena tijekom prve četvrtine 12. stoljeća, iako su prilikom njezine gradnje iskorišteni i ostatci građevine podignute u 11. stoljeću.⁴⁶ Radi se o trobrodnoj dvoranskoj crkvi koja je natkrivena otvorenim drvenim krovom.⁴⁷ Brodovi završavaju trima elegantnim apsidama koje su izvana ukrašene slijepim arkadama i lezenama po uzoru na lombardsku arhitekturu. Visoki zvonik raščlanjen je na prvom katu s po jednom monoforum na svakoj strani, a na višim katovima s biforama ili triforama smještenim unutar okvirâ koji također završavaju nizom slijepih arkadica. Jednostavnost arhitekture u kontrastu je s bogatom dekoracijom unutrašnjosti crkve, a posebno oduševljavaju freske glavne apside (sl. 9).

Nakon što su freske premještene u MNAC, slikari Antonio Agraz i Ramón Millet izradili su njihove kopije, koje su na zidovima Sv. Klementa pedeset i pet godina tvorile iluziju originala,⁴⁸ a danas se tehnikom *video mappinga* na zidovima reproduciraju simulacije freski (sl. 10).⁴⁹

⁴⁵ <http://www.centreromanic.com/ca/esglesia/sant-climent-de-taüll> (datum pristupa: 11. 5. 2020.).

⁴⁶ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 85.

⁴⁷ <http://www.centreromanic.com/ca/esglesia/sant-climent-de-taüll> (datum pristupa: 11. 5. 2020.).

⁴⁸ M. P. GARCÍA CUETOS, 2018., 342.

⁴⁹ <http://pantocrator.cat/es/projectes/> (datum pristupa: 11. 5. 2020.).

Iako je čitava crkva vjerojatno bila oslikana, danas su sačuvani samo oslici iz glavne apside, zatim oslici na svodu svetišta, inskripcija sa stupa te dio oslika iz bočne apside i sa zidova broda.⁵⁰

Najbolje sačuvane i najzanimljivije definitivno su freske iz glavne apside sa scenama iz Apokalipse. Najdominantnija figura u kompoziciji svakako je Pantokrator, koji sjedi na svom tronu i direktno gleda u oči vjernike koji ulaze u ovaj romanički hram. Jednom rukom blagoslivlja posjetitelje, dok u drugoj drži knjigu na kojoj piše *Ego sum lux mundi*. Njegov je tron smješten unutar mandorle iz koje izlaze Kristove ruke i noge, čime se dobiva dojam da silazi u prostor crkve među vjernike. S njegovih strana nalaze se *alfa* i *omega*: Krist je početak i kraj. S njim su i četiri evanđelista⁵¹ i serafini. Gornji dio apside predstavlja nebesku sferu, a scena je dramatična i u konstantnom pokretu. U nizu ispod prikazana je Zemlja,⁵² tj. imaginarna arhitektura Jeruzalema koju čine arkade ispod kojih se nalaze apostoli Toma, Bartolomej, Ivan, Jakov i Filip, a s njima je i Bogorodica.⁵³ Donji dio apside završava se zastorima.⁵⁴ Na svodu svetišta nalaze se dvije scene unutar krugova: *Agnus Dei* (sl. 11) i *Dextera Domini* (sl. 12). Tu je također sačuvan i prikaz siromašnog Lazara (sl. 4).⁵⁵ I u bočnoj apside sačuvani su ostaci freski, a povezuju se s majstorom koji je radio i u Sv. Mariji u Taüllu.⁵⁶

Iako su originali ovih freski danas u Barceloni, ipak u crkvi Sv. Klementa i danas možemo pronaći neke ostatke originalnih freski: na zidovima koji dijele apside nalaze se figure dvaju svetaca, a jedan od njih može se i identificirati. Radi se upravo o Sv. Klementu (sl. 13).⁵⁷

Iz ove se crkve čuva i antependij datiran u drugu polovinu 13. stoljeća (sl. 14).⁵⁸

⁵⁰ M. CASTEÑEIRAS GONZÁLEZ - J. CAMPS I SORIA, 2009., 71.

⁵¹ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 88.

⁵² F. CHORDÁ, 2011., 21.

⁵³ M. CASTEÑEIRAS GONZÁLEZ - J. CAMPS I SORIA, 2009., 71.

⁵⁴ <https://www.museunacional.cat/ca/colleccio/absis-de-sant-climent-de-taull/mestre-de-taull/015966-000> (datum pristupa: 11. 5. 2020.).

⁵⁵ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 89-90.

⁵⁶ <https://www.museunacional.cat/ca/colleccio/absis-de-sant-climent-de-taull/mestre-de-taull/015966-000> (datum pristupa: 11. 5. 2020.).

⁵⁷ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 89-90.

⁵⁸ <https://www.museunacional.cat/es/colleccio/frontal-de-altar-de-sant-climent-de-taull/anonimcatalunya-arago-taller-de-la-ribagorca/003908-000> (datum pristupa: 18. 5. 2020.).

Što se tiče skulpture, sačuvana je jedna drvena skulptura Krista iz 13. stoljeća (sl. 15), Bogorodica s malim Kristom (sl. 16), te jedno Raspelo iz 12. stoljeća (sl. 17).

Bogato nasljedstvo ove crkve upotpunjuju i jedine sačuvane romaničke korske klupe iz Vall de Boía, a one danas se također čuvaju u MNAC-u (sl. 18).⁵⁹

6.2. Sv. Marija u Taüllu

Crkvu Sv. Marije biskup Guillem posvetio je dan nakon crkve Sv. Klementa, 11. prosinca 1123. godine. Nalazi se u blizini Sv. Klementa, na glavnom trgu Taüllu, a čini se da se radi o jedinom primjeru u dolini gdje se gradnja stambenih objekata prilagođavala položaju crkve, očito glavne točke sela (sl. 19). Sv. Marija je također podignuta tijekom prve četvrtine 12. stoljeća, međutim ako pobliže promotrimo dno zvonika, izgrađeno od nepravilnih blokova kamena, možemo zaključiti da su majstori prilikom gradnje ove crkve iskoristili ostatke ranije građevine. Radi se o trobrodnoj dvoranskoj crkvi, koja ima tri apside, a natkrivena je jedinstvenim drvenim krovom. Zvonik je vrlo sličan onome Sv. Klementa, međutim ovdje je inkorporiran u bočni brod crkve (sl. 20).⁶⁰

Iz crkve Sv. Marije sačuvan je najveći broj freski, a danas se i one čuvaju u MNAC-u, dok zidovi crkve posjetiteljima nude kopije. Jako je dobro očuvan oslik glavne apside s Bogorodicom u glavnoj ulozi (sl. 21). Ona sjedi na svom tronu, a u krilu drži malog Krista koji blagoslivlja vjernike. Uz njih se nalaze tri kralja, a svakog od njih prati i inskribirano ime u podlozi. Geometrijski friz odvaja gornju sferu neba od ponovno imaginarnu zemaljske arhitekture, među čijim se lukovima nalaze apostoli, slični onima iz Sv. Klementa. U nizu ispod vidimo bestijarij, dok se oslik apside, pri dnu, završava zastorima. Zanimljivi su i očuvani dijelovi oslika sa svoda svetišta, koji se otvara pred glavnom apsidom, a gdje su prikazani *Agnus Dei* (sl. 22) u središtu te desno od njega *Dextera Domini* kojoj Abel poklanja janje (sl. 23). Na bočnom zidu freske su podijeljene u tri registra, pa se tako u gornjem nalaze scene iz života svetaca, u srednjem Kristov život, a u donjem zastori (sl. 24).⁶¹ Danas se čuvaju i oslici sa stupova na kojima su bile predstavljene figure svetaca. Kako god, jedna od najzanimljivijih scena nalazi se na južnom zidu, uz sami ulaz u crkvu, a radi se o prikazu Pakla (sl. 25). Uz ovu se scenu nalazi i borba Davida i Golijata (sl. 26). Na samom izlazu iz crkve, na istočnom zidu, iznad vrata se otvara Posljednji sud (sl. 27). U sredini je bila figura

⁵⁹ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 89-91.

⁶⁰ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 93-95.

⁶¹ R. FONTOVA - M. C. POLO, 1999., 159.

Krista, koja nažalost nije sačuvana, pa se danas vide samo brojni anđeli i Sv. Mihovil koji važe duše, a desno od njega i grešnici koji gore u vječnoj vatri.⁶²

Na kraju, važno je spomenuti i antependij iz ove crkve, koji se danas također čuva u MNAC-u, a datira se na sam kraj 12. stoljeća (**sl. 28**). Radi se o drvenom antependiju koji u sredini ima prikaz Krista na tronu u mandorli okruženog simbolima evanđelista, a njemu sa strana nalaze se apostoli pod lukovima.⁶³

6.3. Sv. Ivan u Boíu

Tijekom srednjeg vijeka Boí je bilo jedno od najznačajnijih sela u dolini, a i danas su sačuvani ostaci zidina koje su ga okruživale. U tom je selu podignuta crkva Sv. Ivana (**sl. 29**), također trobrodna građevina. Imala je tri polukružne apside, ali joj je glavna tijekom barokne intervencije srušena te kasnije sagrađena u novom, kvadratnom obliku, a zvonik je ovdje niži i masovniji od zvonika prethodno obrađenih crkava.

Zanimljivost ove crkve su freske sačuvane na vanjskim zidovima njezina sjevernog pročelja. Danas se original čuva u MNAC-u, dok se u Boíu može vidjeti kopija scene s temom teofanije (**sl. 30**). Što se tiče unutrašnjosti, slikarski program vrlo je dobro očuvan i također se nalazi u MNAC-u, dok su na zidovima crkve postavljene kopije. Nažalost, zbog barokne intervencije u kojoj je srušena glavna apside, nije poznat potpun ikonografski program.⁶⁴ Kako god, sačuvane su freske sa zidova bočnih brodova, gdje su prikazane scene iz života svetaca, a zanimljivo je, na primjer, Kamenovanje Sv. Stjepana (**sl. 31**). Među ovim se scenama, zanimljivo, može vidjeti i prikaz žonglera (**sl. 32**), koji inače nije tako tipičan za crkveni ikonografski program. U donjim dijelovima bočnih zidova i u intradosima arkada koje dijele središnji od bočnih brodova oslikan je bestijarij,⁶⁵ a na kontrafasadi su bile scene iz Posljednjeg suda, od kojih su danas sačuvani samo fragmenti.

⁶² M. CASTEÑEIRAS GONZÁLEZ - J. CAMPS I SORIA, 2009., 72.

⁶³ <https://www.museunacional.cat/es/colleccio/frontal-de-altar-de-santa-maria-de-taull/anonim/003904-cjt> (datum pristupa: 15. 5. 2020.).

⁶⁴ R. FONTOVA - M. C. POLO, 1999., 124.

⁶⁵ M. GUARDIA - C. MANCHO, 2008. 151.

6.4. Sv. Eulalija u Erill la Vallu

Građena tijekom 11. i 12. stoljeća, Sv. Eulalija jednobrodna je crkva, s apsidama raspoređenima u obliku trolista (**sl. 33**).⁶⁶ Uz sjeverno pročelje crkve izdiže se elegantni lombardski zvonik, sličan onima u Sv. Klementu i Sv. Mariji u Taüllu, a od njega prema pročelju crkve, otvara se trijem. U unutrašnjosti se danas može pronaći kopija skulptorske grupe Skidanje s križa (**sl. 34**). Sedam skulptura koje čine ovu skupinu danas su podijeljene između dva muzeja, MNAC-a i Episkopalnog muzeja u Vicu.⁶⁷

6.5. Sv. Feliks u Barrueri

Crkva Sv. Feliksa (**sl. 35**) u Barrueri građena je tijekom 11. i 12. stoljeća, a kasnije je doživjela brojna rušenja i nadogradnje, čime je postala crkva s najviše kasnijih intervencija u čitavoj dolini. Crkva je izvorno bila jednobrodna s polukružnom apsidom, a nakon svih intervencija, danas je čini jedan brod, natkriven poluvaljkastim svodom, južna kapela dograđena u 12. stoljeću te njezina apsida, koja jasno pokazuje razlike u odnosu na glavnu apsidu sagrađenu u 11. stoljeću, kako je već objašnjeno ranije. Postojala je, naravno, i sjeverna kapela sa svojom apsidom, međutim u nekoj od pregradnji ona je srušena, a na njezinu mjestu danas vidimo kapelu novijeg datuma bez apside. Na pročelju se diže zvonik raščlanjen monoforama tek pri samom vrhu. Naposljetku možemo zaključiti da crkva Sv. Feliksa predstavlja najbolji primjer promjene ukusa od vremena romanike naovamo, s obzirom da je doživjela brojne promjene, kako na vanjštini, tako i u unutrašnjosti građevine.⁶⁸

6.6. Sv. Marija u Cardetu

Sv. Marija u Cardetu (**sl. 36**) najmanja je crkva u Vall de Boíu, ali njezina je važnost u srednjem vijeku bila vrlo velika, s obzirom da je Cardet bio strateška lokacija s koje je bilo moguće kontrolirati kretanje po čitavoj dolini. Jednobrodna je crkva, natkrivena križnim svodovima među pojasnicama, a ima najspektakularniju apsidu u dolini (**sl. 37**). Naime, njezina je apsida izgrađena na padini, a ispod nje se nalazi i mala kriptu, jedina u čitavom Vall

⁶⁶ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 112.

⁶⁷ <http://www.centreromanic.com/es/iglesia/santa-eulàlia-derill-la-vall> (datum pristupa: 11. 5. 2020.).

⁶⁸ <http://www.catalunya.com/iglesia-de-sant-feliu-de-barruera-17-16003-132?language=es> (datum pristupa: 15. 5. 2020.).

de Boíu. Danas je ulaz u crkvu natkriven portikom nad kojim se diže zvonik na preslicu, ali se radi o nadogradnjama iz kasnijih stoljeća.⁶⁹

Iz ove crkve sačuvao se gotički antependij iz druge polovine 13. stoljeća, koji se danas također čuva u prostorijama MNAC-a (sl. 38), a zanimljivo je da se na njemu čuvaju ostaci potpisa autora – *Iohannes*.⁷⁰

Još jedna zanimljivost vezana za ovu crkvu je jedna drvena greda iz apside, oslikana s dvije strane. U središtu oslik nije očuvan, međutim s lijeve strane i danas možemo vidjeti paune koji piju s izvora vode, te fantastične životinje, koje se također nalaze i na desnoj strani, u borbi s dva naoružana lika. Jedan od njih u ruci drži mač i štit s grbom Katalonije i Aragona, dok drugi ima štit s cik cak linijama. Na gornjem dijelu ove grede vide se rupe, koje su vjerojatno služile za postavljanje zavjese, ili pak nekih drugih liturgijskih predmeta. S donje strane grede ornamentalni je prikaz: cik cak linije bijele, crvene i zelene boje. Ova se greda danas također nalazi u MNAC-u (sl. 39).⁷¹

6.7. Crkva Uznesenja u Còllu

Còll je jedino selo koje u srednjem vijeku nije pripadalo obitelji Erill,⁷² a i danas je posebno s obzirom da je jedino u dolini koje pripada biskupiji Lleida, dok su sve ostale crkve pod biskupijom Urgell.⁷³

Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije (sl. 40) jednobrodna je građevina natkrivena poluvaljkastim svodom koja na začelju ima jednu polukružnu apsidu, a naosu crkve pridodane su i dvije bočne kapele. Zvonik se izdiže iz kapele na južnom zidu, a bio je preoblikovan u vrijeme gotike.

Ono što najviše privlači pozornost kad se govori o crkvi Uznesenja u Còllu bez sumnje je njezina dekoracija, koju možemo naći na vanjskim zidovima crkve i na apsidi, ali ipak, najzanimljivija je ona koju nalazimo na pročelju. Lukove koji čine okvir vrata pridržavaju kapiteli, od kojih dva vanjska imaju vegetabilnu dekoraciju, dok se na unutrašnjim javljaju figuralni prikazi: borba između čovjeka i životinje, tj. borba između dobra i zla (sl. 41). Nadalje, nad ulazom u crkvu nalazi se i jako zanimljiv prikaz *Hi-ro*-a koji

⁶⁹ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 146, 150.

⁷⁰ <https://www.museunacional.cat/ca/colleccio/frontal-daltar-de-cardet/iohannes-taller-de-la-ribagorca/003903-000> (datum pristupa: 15. 5. 2020.).

⁷¹ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 153.

⁷² L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 156.

⁷³ G. ALCALDE - C. CASTELLÀ - A. ROJAS, 2010. 180.

s gornje strane ima prikazane dvije ptice kao simbol vječnog života, a s donje dva trubača koja najavljuju Posljednji sud (sl. 42).⁷⁴

6.8. Crkva Rođenja Marijina u Durru

Monumentalnost crkve Rođenja Marijina (sl. 43) ukazuje na važnost sela Durro tijekom srednjeg vijeka.⁷⁵ Radi se o jednobrodnoj crkvi, koja je originalno imala polukružnu apsidu, ali je ona u kasnijim preinakama srušena, a na njezinu je mjestu sagrađena sakristija. Kako god, i danas su ostali sačuvani njezini ostatci (sl. 44). Brod je natkriven poluvaljkastim svodom, a zvonik koji je sagrađen uz sjeverni zid crkve najmonumentalniji je od svih u Vall de Boú te je također doživio izmjene u kasnijim razdobljima. Na južnom se zidu otvara trijem, a u njemu se mogu pronaći rijetki primjeri dekoracije, pa se tako nad ulazom nalazi prikaz *Hi-ro-a* u niskom reljefu koji je okružen zoomorfnim i vegetabilnim motivima (sl. 45). Takvi motivi krase i kapitele.

Za ovu je crkvu vjerojatno bila izrađena i skupina *Skidanja s križa*, međutim do danas se sačuvao samo lik Bogorodice (sl. 46) u MNAC-u te Nikodem u interijeru crkve (sl. 47). Na kraju, unutrašnjost crkve Rođenja Marijina uvelike je modificirana, pa je tako danas krase barokni oltari.⁷⁶

6.9. Sv. Kvirka u Durru

Kapela Sv. Kvirka (sl. 48) izgrađena je poviše sela Durro, na osami, na čak 1 500 metara nadmorske visine, s koje se pruža pogled na dolinu.⁷⁷ Svako je selo u dolini u srednjem vijeku imalo svoju kapelu, a seljani su vjerovali da su tako polja na kojima su radili bila posvećena i zaštićena. Kako god, od svih kapela u Vall de Boú, ova je jedina koja je ušla na UNESCO-v popis Svjetske baštine.

Jednobrodna kapela izgrađena u 12. stoljeću natkivena je poluvaljkastim svodom, a u vrijeme baroka doživjela je pregradnje, vidljive na zvoniku na preslicu te u unutrašnjosti građevine gdje se nalazi kopija romaničkog antependija s prikazom mučeništva Sv. Julite i Sv.

⁷⁴ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 159.

⁷⁵ <https://www.vallboi.cat/es/iglesia-romanica/la-nativitat-de-durro> (datum pristupa: 16. 5. 2020.).

⁷⁶ <http://www.catalunya.com/iglesia-de-la-natividad-de-durro-17-16003-213?language=es> (datum pristupa: 16. 5. 2020.).

⁷⁷ <http://www.centreromanic.com/ca/esglesia/sant-quirc-de-durro> (datum pristupa: 16. 5. 2020.).

Kvirka (sl. 49). Original se čuva u MNAC-u, a svjedoči o izgledu unutrašnjosti kapele prije ugradnje baroknog oltara.⁷⁸

6.10. Crkve izvan UNESCO-va popisa Svjetske baštine

U posljednjem poglavlju ovog pregleda bit će riječi o šest crkvi koje nisu ušle na UNESCO-v popis Svjetske baštine, te su, kako je već rečeno, praktički zaboravljene. Rijetko se spominju u literaturi, a Centar za romaniku u Vall de Boiu također ih je isključio iz svojih pregleda.

6.10.1. Sv. Martin u Taüllu

Kapela Sv. Martina (sl. 50) datira se u 12. stoljeće. U 19. stoljeću zatrpana je i srušena u mećavi, a 1970. godine pronađeni su njezini ostatci. Danas o njezinu nekadašnjem izgledu svjedoče dvije apside kojima se može pristupiti ulazeći u privatni posjed stambenih objekata izgrađenih na tome mjestu.⁷⁹

6.10.2. Sv. Kvirku u Pla de l'Ermita

Još jedna kapela posvećena Sv. Kvirku (sl. 51) nalazi se u blizini Pla de l'Ermita, a u srednjem vijeku zavisila je o obližnjem Taüllu, udaljenom tek 2 kilometra. Sagrađena je također u 12. stoljeću, te je jednobrodna građevina s polukružnom apsidom. Godine 1992. izvršena je njezina restauracija.⁸⁰

6.10.3. Sv. Lovro u Saraísu

Selo Saraís nalazi se na samom ulazu u dolinu, a danas je napušteno, i skoro potpuno razrušeno. O njegovoj prošlosti svjedoče ostaci crkve Sv. Lovre (sl. 52), tj. sačuvano pročelje građevine sa zvonikom na preslicu. Danas je stanje, međutim, vrlo loše s obzirom da ruševna crkva iz dana u dan sve više zarasta raslinjem.

⁷⁸ L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014., 138-142.

⁷⁹ <https://www.catalunymedieval.es/restes-de-lesglesia-de-sant-marti-la-vall-de-boi-alta-ribagorca/> (datum pristupa: 18. 5. 2020.).

⁸⁰ <http://www.turismealtaribagorca.cat/ca/activitat/altres-esglesies-i-ermites/ermita-de-sant-quirc-del-pla-de-lermita> (datum pristupa: 18. 5. 2020.).

6.10.4. Sv. Salvador u Barrueri

Kapela Sv. Salvadora smještena je u planini nad selom Barruera. Naime, bila je u vrlo ruševnu stanju, te se sačuvao tek dio apside i perimetralnih zidova, ali ponovno su je podigli sami seljani (sl. 53). Sada ova kapela ima jednobrodni naos, polukružnu apsidu i zvonik na preslicu.⁸¹

6.10.5. Sv. Petar u Boíu

Do današnjih su nam dana preživjeli samo oskudni ostaci kapele Sv. Petra u Boíu (sl. 54). Pretpostavlja se da se radilo o jednobrodnoj građevini, vjerojatno također s polukružnom apsidom. Danas se u MNAC-u čuva antependij iz ove crkve, s prikazom scena iz života svetca kojemu je kapela posvećena, a datiran je u drugu polovinu 13. stoljeća (sl. 55).⁸²

6.10.6. Sv. Kristofor u Erill la Vallu

Iako su sve spomenute crkve u ovom poglavlju bile, ili su još uvijek, u vrlo lošem stanju, crkva Sv. Kristofora nad selom Erill la Vall ipak je najlošije očuvana. Tek nekolicina kamenih blokova danas ocrta izvorni tlocrt ove crkve, koja se vjerojatno sastojala od jednog broda te od polukružne apside.

⁸¹ <http://www.turismealtaribagorca.cat/ca/activitat/altres-esglesies-i-ermites/ermita-de-sant-salvador-de-barruera> (datum pristupa: 18. 5. 2020.).

⁸² <http://www.artmedieval.net/castella/Lleida/Sant%20Pere%20de%20Boi.htm> (datum pristupa: 18. 5. 2020.).

7. Prvi posjetitelji privučeni pirinejskom kulturnom baštinom

Već od 18. stoljeća katalonske su planine sa svojim termalnim vodama privlačile brojne izletnike, i to ne samo španjolske, već i francuske. Međutim, izgleda da su u tim prvim putovanjima posjetiteljima prirodne ljepote bile na prvom mjestu, pa tako, na primjer, u *Dnevniku putovanja* španjolskog putopisca Francisca de Zamore, koji je dolinu posjetio krajem 18. stoljeća, stoji zapisano sljedeće: *Najvažnije što ima Vall de Boí njezine su termalne vode.*⁸³ On u svojim zapisima ne pokazuje nikakvo zanimanje za umjetničku baštinu navedene doline.

Zanimljivo je da ni pisac Pau Piferrer i slikar Francesc Xavier Parcerisa u knjizi *Recuerdos y Bellezas de España* ne spominju pirinejske spomenike, ni krajolike, ali treba napomenuti da je u to vrijeme pristup tim planinskim krajevima još uvijek bio uvelike otežan. Neki su francuski istraživači ipak primijetili važnost kulturnih dobara koje nude Pirineji, pa su im u posjet dolazile važne ličnosti, kao što je primjerice Viollet-le-Duc. Ovaj je poznati francuski restaurator putovao Pirinejima 1833. godine, a svoje je posjete zabilježio slikama pejzaža i romaničkih crkvi. Dolinu su posjetili i slikari Santiago Rusiñol i Lluís Rigalt, koji su po pirinejskim krajolicima putovali u potrazi za inspiracijom za svoja djela.

S poboljšanjem željezničkih veza Vall de Boí je počeo posjećivati sve veći broj posjetitelja, a posebno su značajna bila putovanja književnika Jacinta Verdaguera koji je između 1878. i 1884. putovao Pirinejima,⁸⁴ a uspomene i doživljaje ostavio je zabilježene u svojim zapisima te u stihovima svojih pjesama. *Vidio sam na nebu katalonsku muzu...*,⁸⁵ tako taj veliki katalonski književnik 19. stoljeća opisuje Pirineje, koji su u to vrijeme predstavljali povratak u prošlost, simbol katalonske nacije, muzu kulture i bijeg u raj.

⁸³ F. ZAMORA, 1973., 204.

⁸⁴ F. ESPAÑOL BERTRAN, 2012., 14-23.

⁸⁵ J. VERDAGUER, 1888.

8. Arheološko-pravna misija na granici s Aragonom

Iako je znanstveno izletništvo postojalo već od 18. stoljeća, tijekom 19. stoljeća ono dobiva vrlo veliku ulogu među istraživačima, a u Kataloniji se s ciljem potrage za simbolima nacionalnog identiteta osnivaju organizacije, kao što su *L'Associació Catalanista d'Excursions Científica*, osnovana 1876., ili pak *L'Associació d'Excursions Catalana*, pokrenuta godinu kasnije.⁸⁶

Početakom 20. stoljeća ove su izletničke ekspedicije dovele do važnih spoznaja i do prekretnice u pronalasku onog posebnog supstrata koji je počeo predstavljati katalonski kulturni i nacionalni identitet. Naime, 1904. godine poznati modernistički arhitekt Lluís Domènech i Montaner u potrazi za romaničkim spomenicima odlazi na svoje prvo putovanje u Pirineje. Cilj mu je bio uklopiti u jednom djelu povijest katalonske romaničke umjetnosti, ali taj naum nikada nije izvršio. Kako god, izradio je niz crteža, fotografija i bilješki o crkvama koje je posjetio (sl. 56), a njegovo je putovanje prethodilo arheološko-pravnoj misiji koju je tri godine kasnije poduzeo Institut za katalonske studije s Josepom Puigom i Cadafalchom na čelu, inače Domènechovim učenikom i suradnikom. Upravo je ta „avantura“ po pirinejskim krajolicima značila ponovno otkriće romanike, a samim time i pronalazak katalonskoga nacionalnog identiteta za kojim se tragalo još od srednjeg vijeka.⁸⁷ Glavni cilj te misije bila je dokumentacija spomenika koje je Domènech i Montaner opazio na svom putovanju, a u ekspediciji je sudjelovalo više važnih ličnosti.

Kao što je već rečeno, voditelj misije bio je Josep Puig i Cadafalch, modernistički arhitekt, povjesničar umjetnosti, arheolog i političar. Uz njega je još sudjelovao i Josep Gudiol i Cunill, arheolog, povjesničar i konzervator te ravnatelj Episkopalnog muzeja u Vicu. Potonji je u svojim bilježnicama ostavio bilješke i crteže koji nam danas daju direktni uvid u događaje s poduzete misije (sl. 57). Josep Goday, arhitekt i povjesničar umjetnosti, bio je zadužen za analizu spomenika, a fotograf Adolf Mas zabilježio je crkve, njihovo slikarstvo i skulpturu, ali i zanimljive trenutke sa same ekspedicije (sl. 58, sl. 59, sl. 60). Njegove fotografije s navedene misije danas se čuvaju u Arhivu Mas u *Instituto Amatller de Arte Hispánico* u Barceloni. Važnu je ulogu imao i Guillem Maria de Brocà, pravnik kojemu je zadatak bio rješavanje svih mogućih pravnih pitanja i problema vezanih za spomenike za koje su istraživači bili zainteresirani.

⁸⁶ F. ESPAÑOL BERTRÁN - J. YARZA LUACES, 2007., 18.

⁸⁷ T.-M. SALA, 2015., 383-384.

Navedena skupina istraživača na put je krenula 30. kolovoza 1907. godine.⁸⁸ Prvo su posjetili spomenike u Languedocu, zatim u Vall d'Aran u Ribagorči,⁸⁹ a 3. rujna te godine stigli u Vall de Boí. Gudiol i Cunill u svojim bilješkama detaljno opisuje put do doline. Naime, pristup je bio vrlo težak te su išli planinskim putevima, a sve skupa je otežavala kiša. Nakon tog potresnog puta, prvo su se odmorili u termama u Boíu, a sljedećeg su dana započeli svoju potragu za romaničkim crkvama koja je naposljetku i bila uspješna.

S informacijama koje su prikupili, Institut je pri njihovu povratku objavio niz radova koji govore o katalonskoj romaničkoj arhitekturi, slikarstvu i skulpturi. *Godišnjak Instituta za katalonske studije* počeo je periodično izlaziti od 1907. godine, a upravo u njegovu prvom broju po prvi je puta pisano o katalonskim romaničkim freskama, pa se ta referenca smatra ulaskom tih umjetnina u svijet povijesti umjetnosti. Sva saznanja s misije uklopljena su u četiri sveska knjige *Katalonsko zidno slikarstvo* (1907., 1910., 1911. i 1921.), a uključivali su i kopije u boji koje je izradio Joan Vallhonrat. U isto je vrijeme Puig i Cadafalch uz pomoć Antonija Falguere i Josepa Godaya radio na četiri sveska serije *Romanička arhitektura u Kataloniji* objavljivane od 1909. do 1918. godine. Autori ovdje posebno naglašavaju važnost crkvi u Vall de Boíu, a njihove su riječi popraćene Masovim fotografijama s ekspedicije,⁹⁰ koje su zauvijek zabilježile prve poglede na spomenike koji su postali simbol katalonske nacije.

⁸⁸ CRV.

⁸⁹ M. ROIG I PARETAS, 2005., 11.

⁹⁰ CRV.

9. Skidanje i prijenos freski u Barcelonu

Otkriće romaničkih freski u Pirinejima imalo je svoju dobru i lošu stranu. Dobra je dakako bila revalorizacija kulturne baštine, dok je loša strana bila pojava brojnih kolekcionara koji su za cilj imali kupnju tih freski i njihovu eventualnu prodaju u inozemstvo.⁹¹

Izgleda da je Puig i Cadafalch posumnjao da se nešto u tom pogledu događa, pa je u lipnju 1919. godine poslao Vallhonrata da još jednom izradi skice freski iz crkve Sv. Marije u Muru. Došavši u to selo u Pirinejima, Vallhonrat je u crkvi našao talijanskog restauratora Franca Steffanonija, specijaliziranog za rad u tzv. tehnici skidanja freski *strappo*, koja je do tada bila nepoznata u Kataloniji. Uz Steffanonija su bili i njegovi suradnici Artur Dalmati i Artur Cividini, a navedenu je trojku angažirao Ignasi Pollak, američki kolekcionar koji je prethodno freske kupio od seoskog župnika.

Junta de Museus (Savez muzeja) na čelu s Puigom i Cadafalchem odlučio je odmah krenuti u akciju spašavanja freski, simbola katalonskog nacionalnog identiteta kojemu je prijetila prodaja stranim muzejima i kolekcionarima. Jedini legalan način da Savez spasi i prenese freske u muzej u Barcelonu bio je njihova kupnja, pa su to i ponudili Pollaku, koji je, međutim, freske iz Mura već bio prodao Lluísu Plandiuri, kolekcionarima iz Barcelone. Članovi Saveza nadali su se da će freske zahvaljujući tom katalonskom kolekcionarima barem ostati unutar granica Katalonije, ali su se prevarili. Plandiura je u travnju 1921. godine u hotelu Savoy u New Yorku organizirao dražbu na kojoj je raznim američkim muzejima ponudio navedene katalonske freske.⁹² Tako je Plandiura freske iz Mura prodao Muzeju lijepih umjetnosti u Bostonu za 92 100 dolara te su one tako zauvijek napustile domovinu.⁹³

Kako god, nije bilo govora o odustajanju, već je Savez uporno nastavio s kupnjom i spašavanjem freski iz ostalih katalonskih crkvi, pa su tako, između ostaloga, 1921. godine otkupili i freske iz crkvi u Taüllu te iz Sv. Ivana u Boú, a za što je biskup Urgella prethodno zatražio odobrenje Vatikana.⁹⁴

Savez je unajmio iste restauratore koji su radili i za Pollaka, a proces skidanja freski potrajao je pune četiri godine, od 1919. pa sve do 1923. godine (sl. 61, 62, 63, 64). Ipak, najviše vremena je oduzela sama priprema za skidanje freski, koje su se zatim prenosile na platna, rolale, te slale u Barcelonu. Posljednje freske skinute su u siječnju 1923. godine, ali

⁹¹ M. GARCÍA CUETOS, 2018., 334.

⁹² M. ROIG I PARETAS, 2005., 10, 17, 19, 27.

⁹³ M. GARCÍA CUETOS, 2018., 335, 336.

⁹⁴ M. GARCÍA CUETOS, 2018., 335, 336.

njihov prijenos i postav na zidove muzeja potrajao je sve do mjeseca studenoga te godine.⁹⁵ Put do Barcelone bio je poprilično kompliciran, pa su freske s Pirineja najprije poslone na leđima magaraca, a drugi dio puta do glavnoga katalonskog grada prešle su u vlaku.

Dospjevši u Barcelonu, freske su prvo bile postavljene u Muzej umjetnosti i arheologije Ciutadelle. Zatim su 1934. godine prebačene u Nacionalnu palaču na Montjuicu, u današnji MNAC, ali ni tamo nisu dugo ostale. Godine 1936. počeo je Španjolski građanski rat, pa su freske zbog mogućnosti stradanja hitno bile prevezene kamionima u sklonište u Olot. Samo godinu dana kasnije freske su se ponovno našle na putu. Kako je u Španjolskoj rat sve više uzimao maha, prevezene su u Pariz, u dvorac Maisons Laffitte, gdje je otvorena izložba katalonske umjetnosti.

Po završetku rata 1939. godine freske su napokon, vlakovima i kamionima, nakon još jedna duga puta stigle u Barcelonu. Pošto su zidovi muzeja bili poprilično razrušeni, ponovno otvaranje vrata posjetiteljima moralo je pričekati do 1942. godine.⁹⁶

Godine 1973. renoviran je prostor romaničke kolekcije u MNAC-u, pa su freske opet na kratko premještene, a 1987. Gae Aulenti i Enric Steegmann su odradili reviziju postava te su dogradili drvene modele dijelova crkvi, s kojima je postignut dojam posjeta stvarnim romaničkim crkvama, a ne fragmentima romaničkih freski na zidovima muzeja, pa su tako freske morale biti premještene i po sedmi put.⁹⁷

Još i danas se u konzervatorsko-restauratorskim krugovima postavlja pitanje prijenosa freski u muzej u Barceloni. Je li donesena ispravna odluka, jesu li na ovaj način freske spašene ili su pak „otete“ iz svog prirodnog okruženja? Stanovnici pirinejskih sela bili su bijesni zbog odnošenja freski sa zidova crkvi, pa se njihov povratak u nekoliko navrata čak i razmatrao. Međutim, MNAC je postao muzej s najbogatijom kolekcijom romaničkih freski jer se u njemu čuva čak 345 m² katalonskih zidnih oslika iz 11. i 12. stoljeća,⁹⁸ čime je muzej stekao svjetsku slavu, pa nije bilo smisla vraćati freske u sela iz kojih potječu. Uz to, njihovim premještanjem u muzej definitivno su spašene od mogućih kupnji i prodaja u inozemne muzeje, a sigurne su i od raznih vanjskih utjecaja koji su s vremenom mogli uzrokovati njihovu potpunu propast.

⁹⁵ M. ROIG I PARETAS, 2005., 10, 17, 19, 27.

⁹⁶ M. GARCÍA CUETOS, 2018., 337.

⁹⁷ C. GIANNINI, 2009., 30.

⁹⁸ C. GIANNINI, 14.

10. Zašto baš romanika?

Kao što je dobro poznato, u 19. stoljeću u europskim se zemljama počela buditi želja za pronalaskom vlastitoga nacionalnog identiteta. U to su se vrijeme u svim regijama osnivala znanstvena društva sa zadaćom izrade inventara srednjovjekovne umjetnosti na njihovom prostoru. Tako se u 19. stoljeću po prvi puta pojavio romantički pristup romaničkoj umjetnosti koja je bila pogodna za interpretaciju podrijetla i posebnosti određene kulture.

Uz potragu za srednjovjekovnom umjetnošću u 19. se stoljeću javila i posebna ljubav prema prirodi, koja je predstavljala bijeg od stvarnosti, a ideološki prostor u kojem je koncentriran koncept katalonskog identiteta su Pirineji,⁹⁹ gdje su savršeno uklopljene crkve 11. i 12. stoljeća s čarobnim krajolicima. Ipak, neizbježno je da si ponovno postavimo pitanje zašto je katalonski narod toliko povezan baš s romanikom, tj. zašto je baš romanika odabrana da im bude simbol nacionalnog identiteta?

Naime, romanika kao prvo stilski jedinstveno razdoblje zapadnoeuropske umjetnosti u biti nije donijela puno tehničkih inovacija, možda čak niti jednu, dok je primjerice gotika u potpunosti promijenila razvoj arhitekture i povijesti umjetnosti s nizom građevinskih novosti.¹⁰⁰ Ipak, odgovor na prethodno postavljeno pitanje možemo potražiti kod nekih od najznačajnijih katalonskih arhitekata i političara 19. stoljeća. Bonaventura Bassegoda, prestižan povjesničar umjetnosti i arhitekt, dao je sljedeće objašnjenje: *Smatramo romaničku umjetnost nacionalnom katalonskom umjetnošću ne samo zato što je rođena i građena u vrijeme gradnje naše nacionalnosti, već i zato što je drugačija od sve romanike u ostatku Španjolske.*¹⁰¹

Dakle, Katalonci su posebno privrežni romaničkoj umjetnosti iz razloga što je ona nastajala u isto vrijeme kada su se i grofovije s tih prostora osamostaljivale od franačke vlasti i kada se počeo razvijati osjećaj Katalonaca za njihovu domovinu. Naime, katalonska romanička umjetnost posebna je i po svojim karakteristikama, kako arhitektonskim, tako i slikarskim i skulptorskim, pa se tako ta baština čini posebnom u odnosu na romaničku baštinu drugih europskih regija i država. Objašnjenje nam daje i Valentí Almirall, političar i jedan od utemeljitelja modernoga katalonskog nacionalizma, u svom djelu *Lo catalanisme*, gdje piše da su sve crkve s bogatom dekoracijom nastale nakon ujedinjenja s Kastiljom, referirajući se prvenstveno na gotičke crkve, pa on stoga očito preferira romaniku, tj. stilsko razdoblje za

⁹⁹ T.-M. SALA, 2015, 370.

¹⁰⁰ X. BARRAL I ALTET, 2009., 275.

¹⁰¹ B. BASSEGODA, 1907, 27.

vrijeme kojega Katalonija još nije potpala pod kastiljsku vlast.¹⁰² Nadalje, Enric Prat de la Riba i Pere Muntañola u *La tradició catalana* objašnjavaju da je arhitektura najcjenjenija iz razloga što je najkorisnija od svih lijepih umjetnosti, a da unutar arhitekture postoji očigledna preferenca za romaničku umjetnost koja je najhumanija i najmanje idealistička od svih ostalih.¹⁰³

Također, moguće je da se u 19. stoljeću gotika povezivala s građanstvom i s velikim urbanim središtima, dok su romaničke crkve obilježje selâ, pa se narod tako s njima više i povezivao.¹⁰⁴ Dok su se gotički šiljci dizali prema budućnosti i prema nebu, čvrsti su romanički zidovi i niski poluvaljkasti svodovi uvijek bili okrenuti zemlji i narodu.¹⁰⁵ I zato baš romanika!

¹⁰² V. ALMIRALL, 1886., 62-63.

¹⁰³ E. PRAT DE LA RIBA - P. MUNTAÑOLA, 1998., 221.

¹⁰⁴ R. GRAU I FERNÁNDEZ, 2003., 31.

¹⁰⁵ X. BARRAL I ALTET, 2009., 278.

11. Zaključak

Katalonski je narod već stoljećima u potrazi za nacionalnim identitetom i osamostaljenjem, a prve su se želje za separatizmom javile još u 10. stoljeću kada grof Borrell prekida sve veze s ostacima Franačkog Carstva. Nedugo nakon osamostaljenja katalonskih grofovija došlo je do ujedinjenja s drugim kraljevstvima Pirinejskog poluotoka, i to prvo s Aragonom u 12., a zatim i s kastiljskom krunom u 15. stoljeću, kada su zacrtane granice Španjolske kakve više-manje i danas poznajemo. Ubrzo su počele prve pobune Katalonaca, pa je tako poznat Rat žetelaca iz 17. stoljeća koji se smatra prvim pokušajem odcjepljenja koje ovaj narod većinom i danas traži.

Dugo je vremena njihova kultura i jezik bila potisnuta unutar Kastiljskog Kraljevstva, a u 19. stoljeću nastupila je *la renaixença*, renesansa katalonske kulture i jezika. U tom stoljeću počela je odlučna potraga za katalonskim nacionalnim identitetom, a jedna od važnih stavki bila je upravo romanička umjetnost. Kada se govori o romaničkoj umjetnosti može se reći da je Katalonija jedna od najbogatijih regija u čitavoj Europi, a danas je sačuvano čak oko 2 500 romaničkih crkvi. Vall de Boí je jedno od najzanimljivijih područja za proučavanje katalonske romanike. Unutar vrlo male površine danas se može posjetiti poprilično velik broj crkava. One, pak, iza svojih debelih zidova čuvaju vrlo burnu povijest. Njihovu je gradnju, gotovo bez izuzetka, financirala obitelj Erill, čiji su članovi sudjelovanjem u rekonkvisti dobili brojne blagodati koje su učinile da gradnja i dekoracija tih crkvi bude moguća. Pojavom gotike došlo je do arhitektonskih promjena i nadogradnji, a romaničke su freske ostale skrivene iza gotičkih, a kasnije i baroknih oltara, gdje su stoljećima bile zaboravljene.

Prve posjete navedena je dolina primila tijekom 18. stoljeća, međutim ove je putnike prvenstveno privlačila ljepota njezine prirode te planinske termalne vode. U 19. stoljeću u Vall de Boí pristiže veći broj posjetitelja koji su već pokazivali zanimanje za pirinejsku umjetničku baštinu, a tek početkom 20. stoljeća dolazi do ponovnog i istinskog otkrića romaničkih crkava i njihovih freski. Zahvaljujući arheološko-pravnoj misiji, sva su kulturna dobra u Vall de Boíu uvedena u inventar te su napokon ušla u povijesnoumjetnička proučavanja, kao što su i zasluživala. Ova je misija vrlo značajna i iz razloga što je nakon duge potrage za simbolom katalonskog identiteta tijekom 19. stoljeća on napokon i pronađen. Svi su bili svjesni važnosti i originalnosti katalonskih romaničkih freski, a među njihovim obožavateljima našli su se i kolekcionari, i to ne samo domaći, već i strani. Simbol katalonske kulturne baštine trebalo je spasiti, a to je zapravo značilo spriječiti njegovu prodaju u

inozemstvo, pa je stoga Savez muzeja bez razmišljanja krenuo u proces prijenosa freski, skulpture i antependijâ u Barcelonu.

Najveći je problem predstavljao prijenos freski koji je bio dug i mukotrpan, a na njemu su radili talijanski restauratori pune četiri godine. Kada su freske napokon bile spašene i prebačene u Barcelonu, ispostavilo se da se njihov put još uvijek nije završio. Nekoliko su puta premještane između muzeja, a poseban je problem nastao početkom Španjolskoga građanskog rata 1936. godine. Naime, budući da su freske teškom mukom bile spašene od kolekcionara, nije se smjelo riskirati da tada nastradaju u ratnim sukobima i mogućim bombardiranjima. Prvo su kamionima hitno prebačene u sklonište u katalonsko selo Olot, ali kako je rat napredovao, više ni to selo nije bilo sigurno mjesto za njihov privremeni smještaj, pa su freske poslane u Francusku. Završetkom rata 1939. godine napokon su vraćene u Barcelonu, a svoj su konačni mir našle unutar prostora MNAC-a. Ovaj muzej s najbogatijom kolekcijom romaničke umjetnosti u svijetu danas predstavlja sigurno sklonište tamo pohranjenim ostacima katalonskoga romaničkog slikarstva, kako od vanjskih utjecaja i eventualnog propadanja, tako i od pohlepe kolekcionara.

Značajno je spomenuti i UNESCO-vo uključenje romaničkih crkvi u Vall de Boíu na listu Svjetske baštine 2000. godine, čime su i spomenici romaničke arhitekture u tim selima zaštićeni. Kako god, čini se da je UNESCO-va zaštita iskorištena za turističku propagandu, pa je tih devet crkava s navedene liste promovirano kao turistička atrakcija, tj. kao najbolje i najoriginalnije od romaničke umjetnosti, kao pravi simbol Katalonije koji obavezno treba posjetiti. Međutim, druge crkve koje nisu ušle na listu navedene organizacije pale su u zaborav. One, doduše, nisu toliko dobro očuvane kao crkve s liste Svjetske baštine i u njima nisu sačuvane freske, ali su i one vrlo važan dio katalonske kulturne baštine te su također simbol identiteta te nacije.

Kako god bilo, uvijek se vraćamo na isto pitanje: Zašto je za temelj katalonskoga nacionalnog identiteta uzeta baš romanika i male seoske crkve, a ne na primjer gotika i gotičke katedrale koje dominiraju svim većim katalonskim gradovima? Zašto ne renesansa i renesansna arhitektonska i slikarska ostvarenja? Zašto ne barok, ili pak modernizam koji se također pojavio istovremeno s potragom za katalonskim nacionalnim identitetom? Razlog je "humanost" romaničke arhitekture, koja svojim niskim poluvaljkastim svodovima i čvrstim zidovima odiše sigurnošću i bliskošću s narodom. Dok gotika stremlje u visine te je u simboličkom smislu okrenuta prema budućnosti, romanika je čvrsto okrenuta prema tlu, prema narodu i prema prošlosti.

Obrađene crkve danas su obilježje katalonskih sela, u kojima je uvijek bio prisutan nacionalizam i želja za katalonskom državom, dok se arhitektura kasnijih razdoblja, kao što je gotika, ipak povezuje s gradovima i građanstvom koji su bili više okrenuti prema Kastilji. Romanici su Katalonci privrženi i iz razloga što je smatraju posebnom, sebi svojstvenom. Dok su gotičke katedrale u Kataloniji i u Španjolskoj općenito vrlo slične, katalonske romaničke crkve i freske ipak se razlikuju od ostalih španjolskih. Bitna je stavka također i samo vrijeme dizanja romaničkih crkvi, koje su građene u isto vrijeme kada su nastajali prvi temelji katalonskoga nacionalnog identiteta. Romanika je, znači, nastajala i rasla uz Kataloniju, u nju je na neki način utkana želja za pronalaskom vlastitoga nacionalnog identiteta, unatoč svim vladarima koji su zaposjedali te prostore od daleke prošlosti s početka srednjeg vijeka pa sve do danas te unatoč svim pokušajima suzbijanja katalonske kulture i nacionalne posebnosti. Cilj je na kraju i postignut! U dugoj potrazi za simbolom nacionalnog identiteta, Katalonija ga je pronašla, za njega se izborila, njega je sačuvala od svih prijetnji, a taj su simbol upravo spomenici pirinejske romanike.

12. Literatura

G. ALCALDE - C. CASTELLÀ - A. ROJAS, 2010. – Gabriel Alcalde, Cristina Castellà i Antoni Rojas, La visita patrimonial a las iglesias románicas de la vall de Boí, *Patrimonio cultural de España*, 4 (2010.), 179-192.

V. ALMIRALL, 1886. – Valentí Almirall, *Lo catalanisme*, Barcelona, 1886.

A. BALCELLS, 1996. – Albert Balcells, *Catalan nationalism: past and present*, Cambridge, 1996.

X. BARRAL I ALTET, 2009. – Xavier Barral i Altet, *Protiv romanike? Esej o pronađenj prošlosti*, Zagreb, 2009.

B. BASSEGODA, 1907. – Bonaventura Bassegoda, Notas sobre la arquitectura catalana, *Discurso leído por el académico... en la sesión pública celebrada el día 17 de marzo de 1907*, Barcelona, 1907.

M. CASTELLS, 2002. – Manuel Castells, *Moć identiteta*, Zagreb, 2002.

M. CASTEÑEIRAS GONZÁLEZ - J. CAMPS I SORIA, 2009. – Manuel Castiñeiras González - Jordi Camps i Soria, *El romànic en les col·leccions del MNAC*, Barcelona, 2009

L. COMA QUINTANA - C. MARTÍN PIÑOL - T. MARÍNEZ, 2014. – Laia Coma Quintana - Carolina Martín Piñol - Tània Marínez Gil, *La Vall de Boí: Mil anys d'art romànic*, Calafell, 2009.

CRV – Centre del romànic de la Vall de Boí, *El (re)descubrimiento del Románico de la Vall de Boí. La Misión Arqueológica de 1907*. (pdf)

F. CHORDÁ, 2011. – Federic Chordá, Dios renovador en el ábside de Sant Climent de Taüll, *Butlletí de la Reial Acadèmica Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 25 (2011.), 15-38.

L. DESFOR EDLES, 1999. – Laura Desfor Edles, A Culturalist Approach to Ethnic Nationalist Movements: Symbolization and Basque and Catalan Nationalism in Spain, *Social Science History*, 23/3 (1999.), 311-355.

J. DODDS, 1993. – Jerrilynn Dodds, *The Art of Medieval Spain, A.D., 500-1200*, New York, 1993.

M. EAUDE, 2008. – Michael EAUDE, *Catalonia: A Cultural History*, Oxford, 2008.

F. ESPAÑOL BERTRÁN, 2012. – Francesca Español Bertrán, El Pirineu desvetllat: Viatges i descoberta del patrimoni medieval, *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2012., 13-36.

F. ESPAÑOL BERTRÁN - J. YARZA LUACES, 2007. – Francesca Español Bertrán - Joaquín Yarza Luaces, *El romànic català*, Barcelona, 2007.

R. FONTOVA - M. C. POLO, 1999. – Rosario Fontova - M. Carme Polo, *Romànic de la Vall de Boí*, Barcelona, 1999.

M. P. GARCÍA CUETOS, 2018. – María Pilar García Cuetos, ¿Un patrimonio compartido? El románico de la Vall de Boí y la cuestión de las pinturas murales exiliadas, u: *Recepción, imagen y memoria del arte del pasado*, (ur.) Luis Arciniega García – Amadeo Serra Desfilis, Valencia, 2018., 333-367.

C. GIANNINI, 2009. – Christina Giannini, “Dalt d’una multa.” Franco Steffanoni, restaurador a Catalunya. Història d’una tècnica de restauració inventada a Bèrgam i exportada a Europa, *Butlletí Del Museu Nacional d’Art de Catalunya*, 2009., 13-33.

R. GRAU I FERNÁNDEZ, 2003. – Ramón Grau i Fernández, La formació nacional de Catalunya i l’art romànic. El mirall de totes les ortodòxies, *L’Avenç*, 276 (2003.), 27-34.

M. GUARDIA - C. MANCHO, 2008. – Milagros Guardia - Carles Mancho, Pedret, Boí o dels orígens de la pintura mural romànica catalana, *Les fonts de la pintura romànica*, 2008., 117-159.

E. KLUCKERT, 1997. – Ehrenfried Klueckert, Romanesque painting u: *Romanesque architecture, sculpture, painting*, (ur.) Tomas Rolf, Köln, 1997., 382-462.

M. PAGÈS, 2013. – Montserrat Pagès, La pintura mural romànica de Catalunya, avui, *Catalan historical review*, 6 (2013.), 147-167.

J. PIJOAN, 1963. –Josep Pijoan, *Obra catalana*, Barcelona, 1963.

E. PRAT DE LA RIBA - P. MUNTAÑOLA, 1998. – Enric Prat de la Riba, *Obra completa*, Vol. 1, 1998. [Enric Prat de la Riba - Pere Muntanola, *Compendi de la doctrina catalanista*, 1894.]

M. ROIG I PARETAS, 2005. – Montserrat Roig i Paretas, *Sobre pintura romànica catalana*, Barcelona, 2005.

T.-M. SALA, 2015. – Teresa-M. Sala, Els Pirneus i el sentit de pertinença, *Anuari Verdaguer*, 23 (2015.), 369-384.

D. SESAR, 2019. – Dora Sesar, Iconografia bíblica a la pintura mural romànica de la Vall de Boí: el cel dins de l'església, *Beoiberística*, 3/1 (2019.), 81-99.

A. SMITH, 2004. – Angel Smith, *The Origins of Catalan Nationalism, 1770 – 1898*, Basingstoke, 2004.

J. VERDAGUER 1886. – Jacint Verdaguer, *El Canigó*, IV: Lo Pirineu, Barcelona, 1886.

J. VERDAGUER, 1888. – Jacint Verdaguer, *Pàtria*, Barcelona, 1888.

F. ZAMORA, 1973. – Francisco de Zamora, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, (ur.) Ramón Boixerau, Barcelona, 1973. [1787.]

Internetski izvori

<https://www.britannica.com>

<http://www.centreromanic.com>

<https://blog.museunacional.cat>

<https://www.vallboi.cat>

<https://www.encyclopedia.cat>

<http://pantocrator.cat>

<http://www.catalunya.com>

<https://www.catalunymedieval.es>

<http://www.artmedieval.net>

<http://www.turismealtaribagorca.cat>

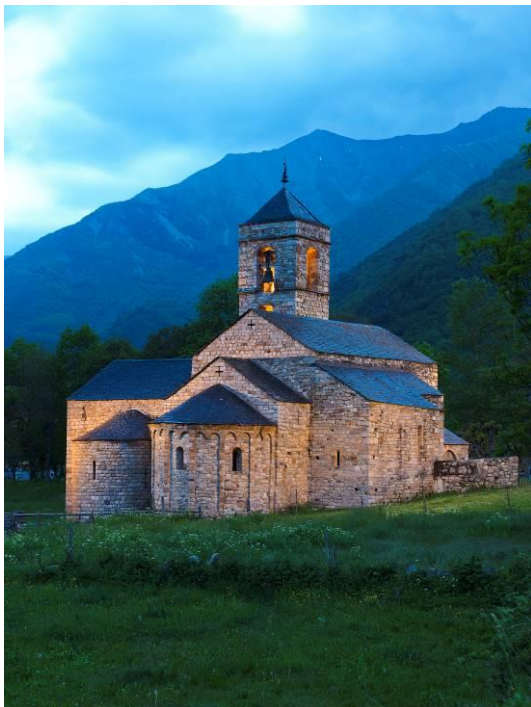
13. Likovni prilozi

1. Mapa Vall de Boí

<http://www.centreromanic.com>

2. Sv. Feliks, Barruera

<http://www.centreromanic.com>

3. Krist iz skupine Skidanje s križa iz Sv. Marije u Taüllu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

4. Lazar, Sv. Klement u Taüllu, danas u MNAC-u

Museu Nacional d'Art de Catalunya

5. Marija (detalj) iz skupine Skidanje s križa iz Erill la Vall

Museu Nacional d'Art de Catalunya

6. Marija (detalj), apsida Sv. Klement u Taüllu

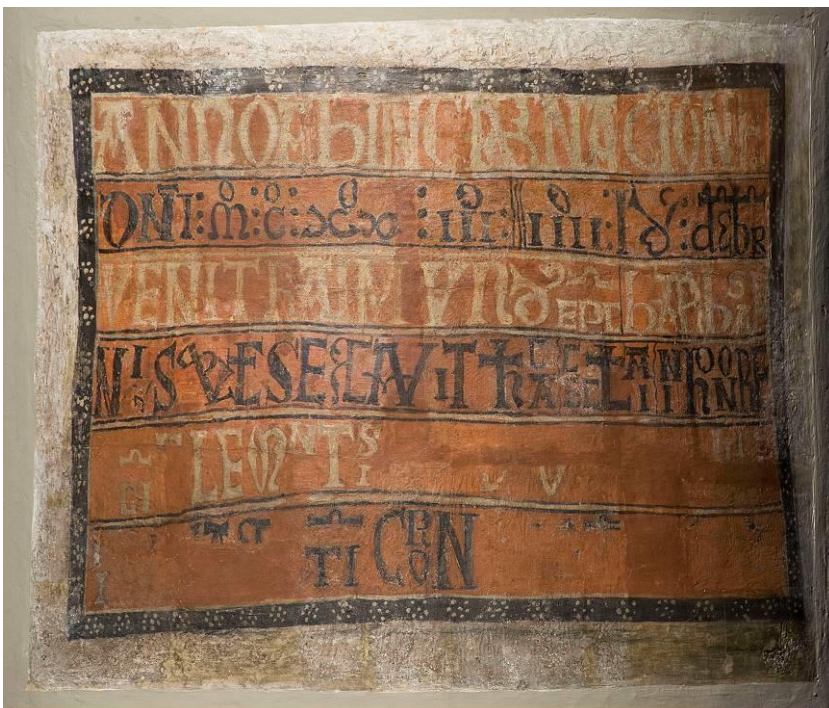
Museu Nacional d'Art de Catalunya

7. Sv. Klement u Taüllu

Centre del Romànic de Vall de Boí

8. Inskripcija o posvećenu crkve Sv. Klementa

Museu Nacional d'Art de Catalunya

9. Glavna apsida u Sv. Klementu u Taüllu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

10. Video mapping u Sv. Klementu

Centre del Romànic de Vall de Boí

11. Agnus Dei, Sv. Klement

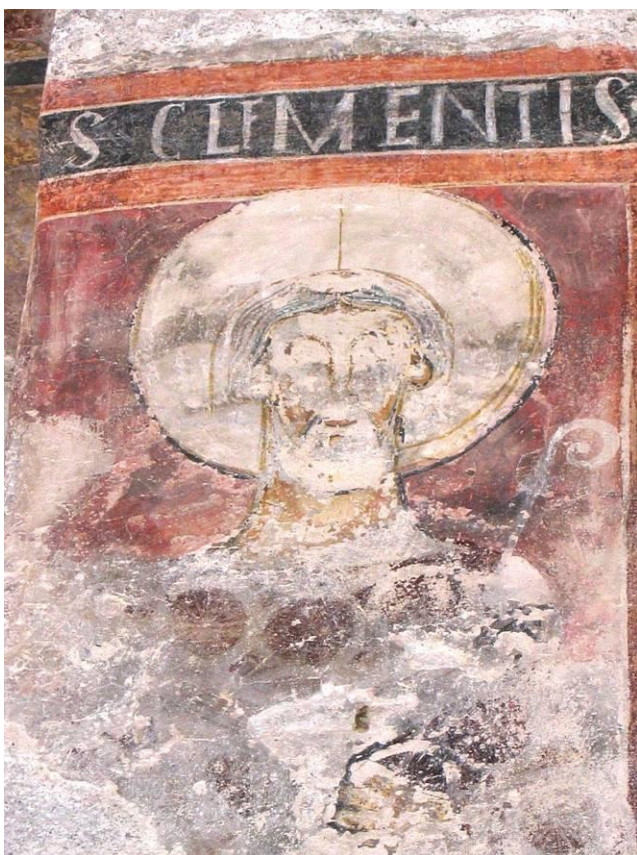
Museu Nacional d'Art de Catalunya

12. *Dextera Domini*, Sv. Klement

Museu Nacional d'Art de Catalunya

13. Sv. Klement (detalj) u crkvi Sv. Klementa

Wikipedia, fotograf: Michel Wal

14. Antependij iz Sv. Klementa u Taüllu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

15. Skulptura Krista iz Sv. Klementa u Taüllu

L. Coma Quintana *et al.*, *La Vall de Boí: Mil anys d'art romànic*, 2009., 93

16. Skulptura Bogorodice s malim Kristom iz Sv. Klementa u Taüllu

L. Coma Quintana *et al.*, La Vall de Boí: Mil anys d'art romànic, 2009., 93

17. Raspelo iz Sv. Klementa u Taüllu

L. Coma Quintana *et al.*, La Vall de Boí: Mil anys d'art romànic, 2009., 93

18. Korsche klupe iz Sv. Klementa u Taüllu

L. Coma Quintana *et al.*, *La Vall de Boí: Mil anys d'art romànic*, 2009., 91

19. Sv. Marija u Taüllu

Centre del Romànic de Vall de Boí

20. Zvonik Sv. Marije u Taüllu

Flickr, fotograf: La magia de la luz

21. Glavna apsida Sv. Marije u Taüllu

Centre del Romànic de Vall de Boí

22. *Agnus Dei*, Sv. Marija u Taüllu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

23. *Dextera Domini* i Abel, Sv. Marija u Taüllu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

24. Bočni zid, Sv. Marija u Taüllu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

25. Pakao, Sv. Marija u Taüllu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

26. David i Golijat, Sv. Marija u Taüllu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

27. Posljednji sud, Sv. Marija u Taüllu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

28. Antependij, Sv. Marija u Taüllu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

29. Sv. Ivan u Boíu

Centre del Romànic de Vall de Boí

30. Vanjske freske, Sv. Ivan u Boú

31. Kamenovanje Sv. Stjepana, Sv. Ivan u Boú

Museu Nacional d'Art de Catalunya

32. Žongleri, Sv. Ivan u Boíu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

33. Sv.Eulalija u Erill la Vall

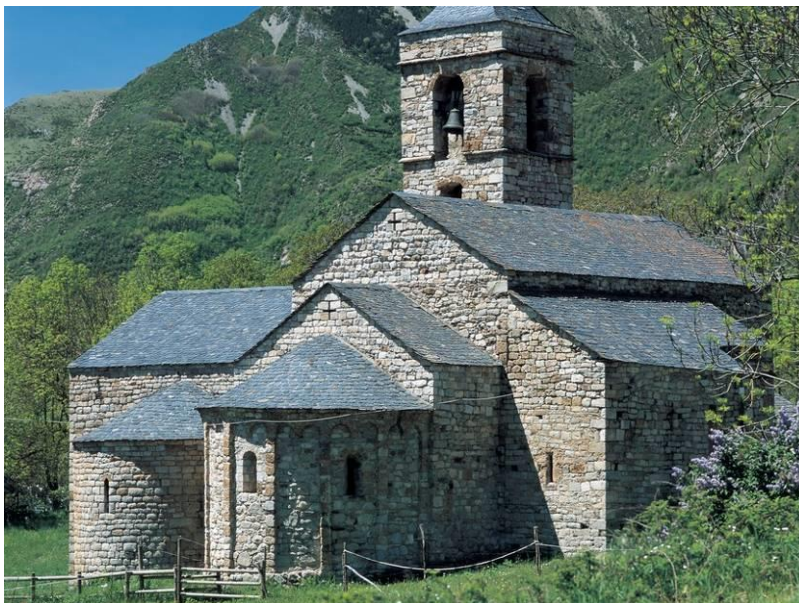
Centre del Romànic de la Vall de Boí

34. Skidanje s križa iz Sv. Eulalije u Erill la Vall

Centre del Romànic de la Vall de Boí

35. Sv. Feliks u Barrueri

<http://www.catalunya.com/iglesia-de-sant-feliu-de-barruera-17-16003-132?language=es>

36. Sv. Marija u Cardetu

<http://www.artmedieval.net/castella/Lleida/Santa%20Maria%20Cardet.htm>

37. Apsida Sv. Marije u Cardetu

Flickr: El senyor dels Bertins

38. Antependij iz Sv. Marije u Cardetu

Museu Nacional d'Art de Catalunya

39. Oslikana greda iz Sv. Marije u Cardetu

L. Coma Quintana *et al.*, La Vall de Boí: Mil anys d'art romànic, 2009

40. Crkva Uznesenja u Còllu

http://cultura.aralleida.com/index.php?pagina=Conjunt_Romanic_Vall_Boi&OfertaId=11808&idioma=es

41. Kapiteli s pročelja crkve Uznesenja u Còllu

Centre del Romànic de la Vall de Boí

42. Hi-ros pročelja crkve Uznesenja u Cólлу

Centre del Romànic de la Vall de Boi

43. Crkva Rođenja Marijina u Durru

<https://aunclidelaaventura.com/romanico-de-las-iglesias-del-valle-de-boi/>

44. Crkva Rođenja Marijina u Durru

<http://www.arquivoltas.com/7-Lerida/Durro%20G03.jpg>

45. Hi-ro s pročelja crkve Rođenja Marijina u Durru

Centre del Romànic de la Vall de Boí

46. Bogorodica iz skupine Skidanja s križa iz crkve Rođenja Marijina u Durru

Museu Nacional d'Art de Catalunya

47. Nikodem iz skupine Skidanja s križa iz crkve Rođenja Marijina u Durru

Centre del Romànic de la Vall de Boí

48. Kapela Sv.Kvirka u Durru

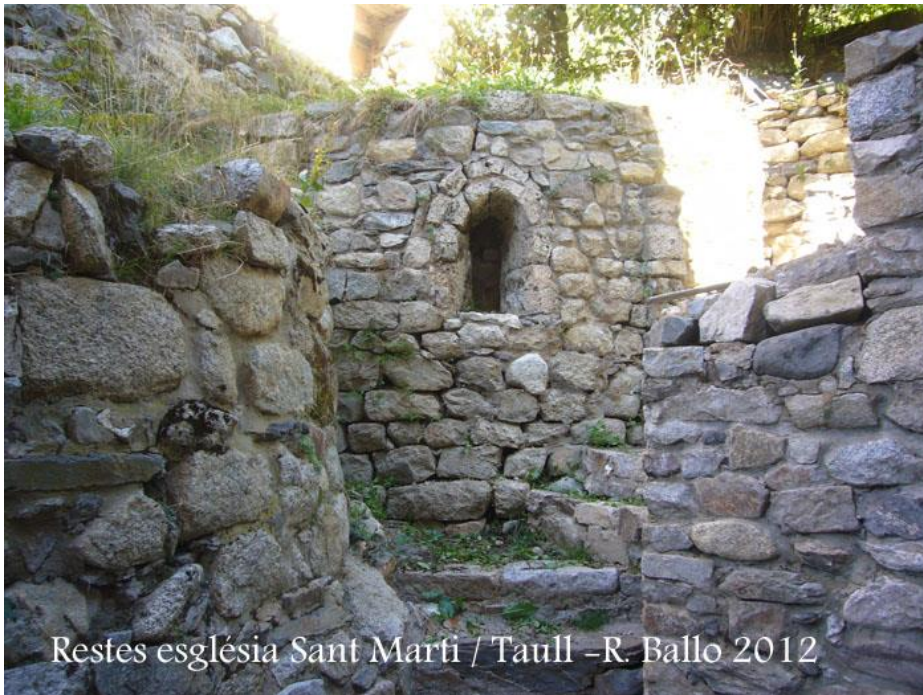
<https://www.vallboi.cat/es/iglesia-romanica/sant-quiric-de-durro>

49. Antependij iz kapele Sv. Kvirka u Durru

Museu Nacional d'Art de Catalunya

50. Sv. Martin u Taüllu

<https://www.catalunymedieval.es/restes-de-lesglesia-de-sant-marti-la-vall-de-boi-alta-ribagorca/>

51. Sv. Kvirik u Pla de l'Ermita

Flickr, fotograf: El senyor dels Bertins

52. Sv. Lovro u Saraís

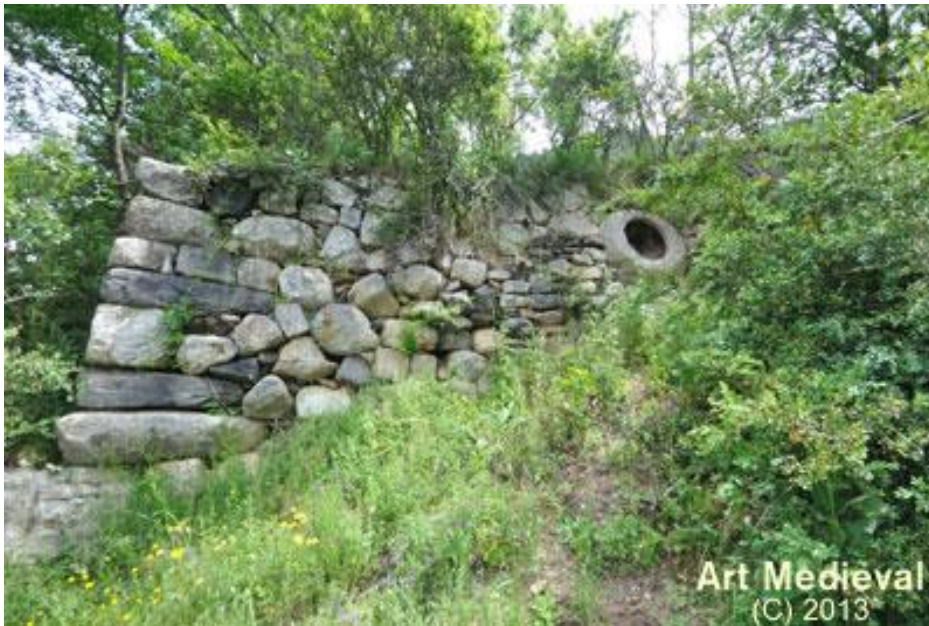
<https://www.rutasconhistoria.es/loc/sarais>

53. Sv. Salvador u Barrueri

Wikiloc, fotograf: tonipena

54. Sv. Petar u Boíu

<http://www.artmedieval.net/castella/Lleida/Sant%20Pere%20de%20Boi.htm>

55. Antependij iz Sv. Petra u Boíu

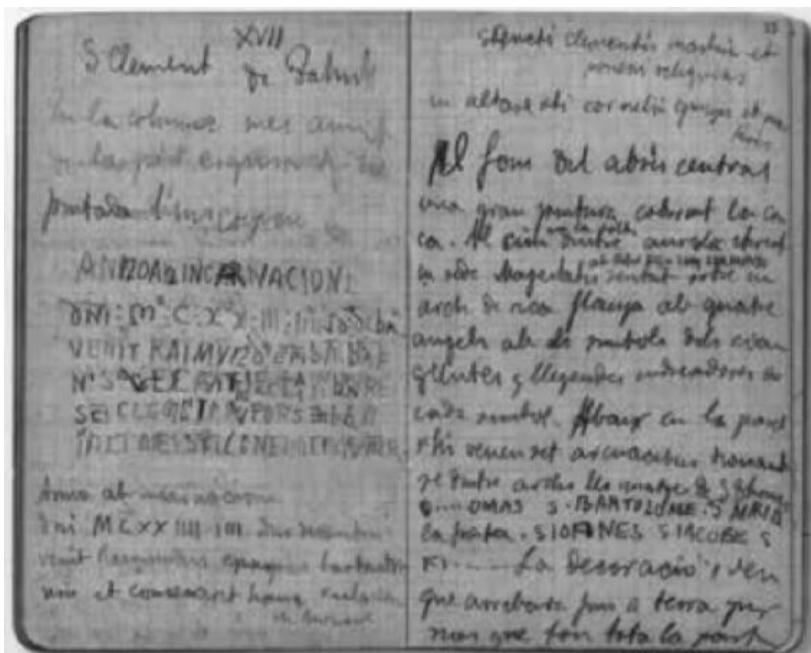
Museu Nacional d' Art de Catalunya

56. Sv. Klement u Taüllu, Lluís Domènech i Montaner

Centre del Romànic de la Vall de Boí, fotograf: Lluís Domènech i Montaner, 1904.

57. Bilješke Josepa Cunilla i Gudiola s inskripcijom s datumom posvećenja iz Sv. Klementa u Taüllu

M.Pagès i Paretas, Josep Gudiol i Cunill i la pintura romànica u: *Quaderns del MEV VII*, 81

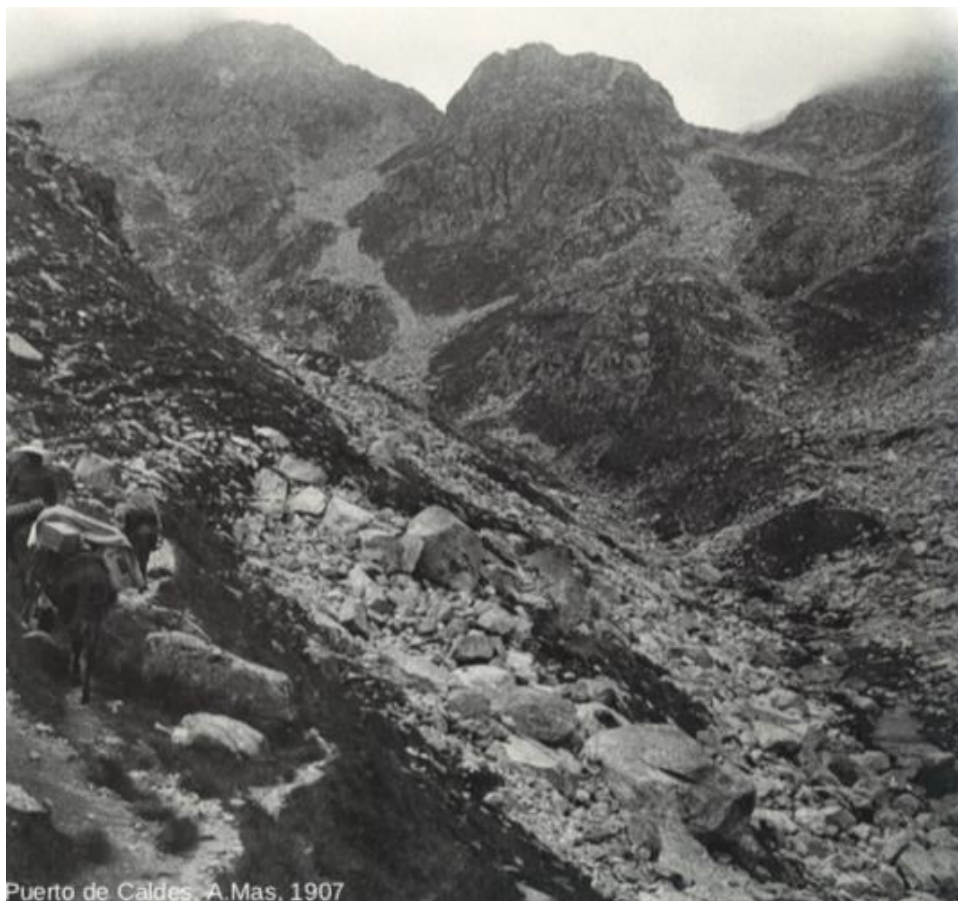
58. Fotografija Adolfa Masa s ekspedicije

Camino de Areny a Roda de Isábena. A Mas, 1907

Centre del Romànic de la Vall de Boí, fotograf: Adolf Mas, 1907.

59. Fotografija Adolfa Masa s ekspedicije

Puerto de Caldes. A Mas, 1907

Centre del Romànic de la Vall de Boí, fotograf: Adolf Mas, 1907.

60. Fotografija Adolfa Masa s ekspedicije

Centre del Romànic de la Vall de Boí, fotograf: Adolf Mas, 1907.

61. Proces skidanja freski

<http://www.paseodegracia.com/historia/murales-romanticos-mnac/>

62. Proces skidanja freski

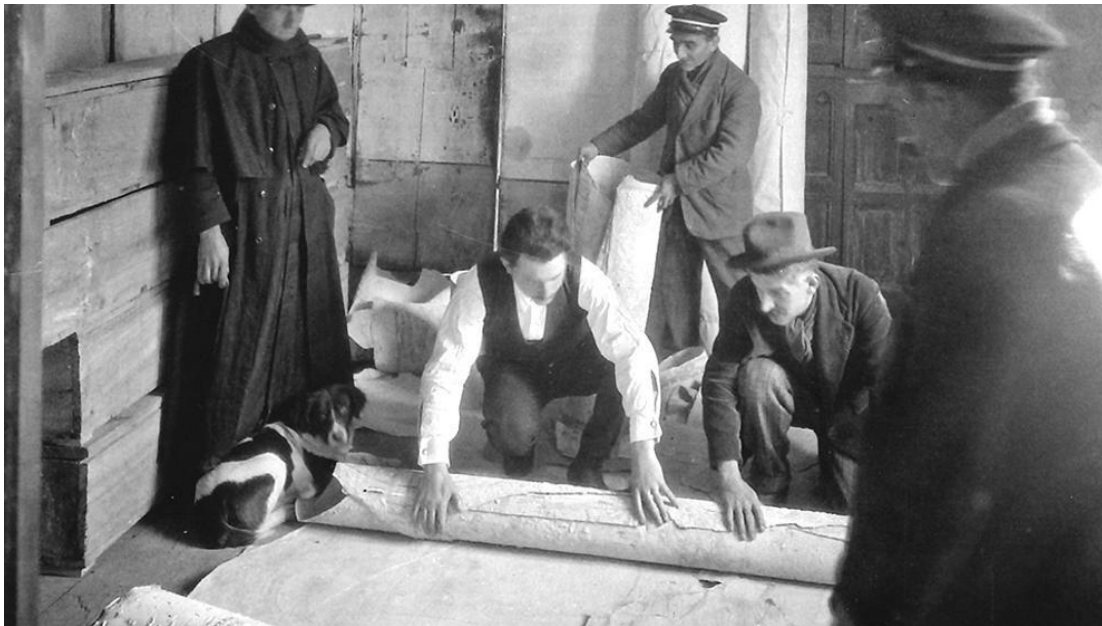
<http://www.paseodegracia.com/historia/murales-romanicos-mnac/>

63. Proces skidanja freski

<http://www.paseodegracia.com/historia/murales-romanicos-mnac/>

64. Proces skidanja freski

<https://www.lavanguardia.com/cultura/20191206/472070860761/pinturas-murales-romanico-centenario-strappo-mur.html>

The role of Romanesque art in the formation of Catalan national identity on the example of Vall de Boí

Catalonia is an autonomous region in Spain, which has had a penchant for independence for centuries. Many different nations lived in its territory: Romans, Visigoths, Moors, Franks. After the end of relations with Franks, the independent Catalan counties were becoming stronger, but soon they became unified with the Crown of Aragon and later with Castile, when the borders of today's Spain were more or less established. Since the Reapers' war in the 17th century, the Catalan people have aspired to the separation, and in the 19th century that desire became even stronger, so the renaissance of Catalan culture and pursuit of national identity started.

In that context, Catalan Romanesque art had a very important role, since Catalonia is one of the richest regions in the world when we talk about Romanesque monuments. Today there are 2500 churches, numerous fragments of frescoes, antependiums, and sculptures saved. Among that huge artistic wealth, this paper deals with Vall de Boí, a small valley rich in cultural heritage. This paper puts forward reviews of churches, paintings, and sculptures in the valley, and it also deals with first visits to that territory, which in the first place were concentrated on natural wealth.

The railway construction in the 19th century is the reason why, in this previously practically unapproachable valley, more visitors interested in the artistic heritage of Vall de Boí came, but it was just at the beginning of the 20th century when Catalan Romanesque art was fully discovered, thanks to the archeological-juridical mission, organized by the Institute for Catalan Studies, whose aim was to create a complete cultural heritage inventory and to create a Catalan country and national identity. The aim was successfully achieved, but the collectors' interest put this newly discovered symbol of the Catalan nation in danger, and that is why the long-lasting process of removing frescoes from the churches and transferring them to Barcelona to today's National Art Museum of Catalonia (Catalan: *Museu Nacional d'Art de Catalunya*; abbreviated: MNAC) started.

Finally, the aim of this paper is to answer the question of why Catalonia has a big emotional preference for the Romanesque art, although, in comparison with later stylistic periods, it did not bring some important innovations.

Key words: Romanesque art, Vall de Boí, nacional identities, Catalan nationalism